

DET SÆRLIGE BYGNINGSSYN

BERETNING OM SYNETS VIRKE 2019-2023

INDHOLD

De fredede bygninger og Det Særlige Bygningssyn	5
Det Særlige Bygningssyns sagsbehandling	9
Udvidelse af fredningen på Nyholm – 300 års dansk flådehistorie	15
Aarhus Universitet – et landskabsarkitektonisk værk på internationalt niveau.....	21
Udvikling af forvaltningen af de fredede bygninger	25
Ny fredningsstrategi med fokus på temaer i efterkrigstidens byggeri	29
Repræsentativitet, formidling og medejerskab – om udbredelsen af fredningsstrategien	35
Det arkitektoniske værk og en fremtidig bæredygtig bygningskultur	41
Kulturhistoriske fredningsværdier	47

SAGER FORELAGT DET SÆRLIGE BYGNINGSSYN

Byggesager forelagt Det Særlige Bygningssyn	53
Fredninger forelagt Det Særlige Bygningssyn	57
Fredningsudvidelser forelagt Det Særlige Bygningssyn	61
Fredningsophævelser forelagt Det Særlige Bygningssyn	65
Delvise fredningsophævelser forelagt Det Særlige Bygningssyn	67
§ 7 a sager forelagt Det Særlige Bygningssyn	69
Fredningsstrategi	69
Bygningssynets årlige besigtigelsestur	69
Bygningssynets medlemmer 2019-2023	70

DET SÆRLIGE BYGNINGSSYNS BERETNING 2019-2023

Forside: Nyholm, Caspar Jørgensen, Slots- og Kulturstyrelsen.

Redaktion: Jens Toftgaard, Mette Slyngborg, Nicolai Bo Andersen,
Ulla Kjær, Frank Allan Rasmussen og Mia Kroer Ræbild

Billedredaktion: Mia Kroer Ræbild

ISBN: 978-87-94241-08-3 (trykt), 978-87-94241-09-0 (digital)

DE FREDEDE BYGNINGER OG DET SÆRLIGE BYGNINGSSYN

*Af Jens Toftgaard, formand for Det Særlige Bygningssyn og udviklingschef,
Museum Odense*

Det Særlige Bygningssyn rådgiver kulturministeren om bygningsfredning og afgiver indstillinger og udtalelser om nyfredninger, affredninger samt bygningsarbejder på fredede bygninger. I praksis sker dette i et samarbejde med Slots- og Kulturstyrelsen, der forvalter bygningsfredningsloven.

Det er en vigtig opgave, som ligger hos Det Særlige Bygningssyn og Slots- og Kulturstyrelsen, fordi de fredede bygninger repræsenterer uerstattelige fælles værdier for nutiden såvel som kommende generationer. Over hele landet er de hver dag med til at fortælle vigtige historier, definere byrum, kvarterer og landsbyer – og i sidste ende hele landets kultur- og arkitekturhistorie. De fredede bygninger er samlingspunkt for værdifulde miljøer og de danner fællesskaber om lokal og national identitet. Bygningerne er ressourcer for samfundsmæssig og økonomisk værdiskabelse. De fredede bygninger hører til de kulturbærende elementer, der giver byer og landskab karakter og vækker glæde og eftertanke i offentligheden såvel som hos ejere og daglige brugere. De fleste bygninger er fredet for mere end en generation siden, og derfor har langt størsteparten af de nuværende ejere aktivt tilvalgt at erhverve en fredet bygning og dens store arkitektoniske og kulturhistoriske værdier.

Der er 13 fredede bygninger i den velbevarede landsby Viby i Kerteminde Kommune. Hver især vidner de om traditionel dansk byggeskik og tilsammen giver de et billede af landbrugssamfundet før moderniseringen. (Foto: Jens Toftgaard)

Fredningen af Nyboder blev i 2021 udvidet med gade- og gårdrum samt belægnings. (Foto: Charlotte Lintrup)

BYGNINGSBEVARING ER BÆREDYGTIGT

Interessen for bygningskultur og fredede bygninger har i de senere år fået en ny dimension, for de fredede bygninger minder os om at god arkitektur og gennemtænkt byggeri har en meget lang holdbarhed. De ældre fredede bygninger er udtryk for en traditionel byggeskik, der er udviklet over århundreder, og som rummer en stor tavs viden om materialer, byggeteknikker, ressourcebevidsthed og måder at vedligeholde på. Disse bygninger kan inspirere nutiden til at bygge mere langsigtet og bæredygtigt. Tilsvarende kan fredninger være med til at fremhæve kvaliteterne ved det bedste af det 20. århundredes byggeri, nemlig den store interesse for at skabe rum for stærke fællesskaber, at integrere det grønne element i byggeriet som grundlag for livskvalitet og at kombinere mange behov i en funktionel planlægning. De bedste eksempler er bæredygtige i social forstand, og rummer en anerkendelse af det eksisterende byggeris kvaliteter, der langt overgår hovedløst nybyggeri.

Brundby Stubmølle på Samsø blev bygget i begyndelsen af 1600-tallet. Den er flyttet to gange og har malet mel i mere end 300 år og holdt kontinuerligt ved lige i 400 år. (Foto: Jens Toftgaard)

DET SÆRLIGE BYGNINGSSYNS ROLLE

Det Særlige Bygningssyn består af 13 medlemmer og er sammensat, så det både rummer eksperter med dyb arkitektonisk, herunder landskabsarkitektonisk, og kulturhistorisk indsigt samt interessenter, der sidder som repræsentanter for bygningssejerne i Bygningsfredningsforeningen, bevaringsforeningen Landsforeningen for Bygnings- og Landskabskultur, der har indstillingsret, samt kommunerne. Det er en styrke i forvaltningen af bygningsfredningsloven, der på en gang berører central dansk kulturarv og privat ejendomsret, at eksperter og civilsamfundsrepræsentanter løbende rådgiver den statslige forvaltning. Det står nævnt i bygningsfredningslovens første paragraf, hvor det bestemmes, at ”offentligheden inddrages i videst muligt omfang i frednings- og bevaringsarbejdet.” Her spiller det bredt sammensatte bygningssyns rådgivning og lovbestemte beføjelser en vigtig rolle.

Det Særlige Bygningssyn blev oprettet med den første bygningsfredningslov i 1918 og har talt store kapaciteter inden bygningsbevaring, arkitektur, kulturhistorie og offentlig administration. De foregående bygningssyn har gennem årene truffet beslutninger, der dengang var omdiskuterede eller måske endda kontroversielle, men som i dag anerkendes som selvfølgelige og uomgængelige. Som eksempler kan nævnes fredninger i den indre by i hovedstaden og andre større byer, der stillede sig i vejen for 1960'erne og 1970'ernes monstrøse vejplaner, og de første fredninger af efterkrigstidens og modernismens arkitektur – hvem kunne i dag forestille sig at Nationalbanken ikke skulle være fredet?

Det Særlige Bygningssyns arbejde i årene 2019-23 har været præget af flere overordnede og langsigtede tiltag, der efter en foregående periode med affredninger for alvor kunne drage fordel af fredningsgennemgangens resultater. Det hænger nært sammen med, at Slots- og Kulturstyrelsen efter afslutningen af den store mængde affredninger nu igen havde ressourcer til mere udviklingsorienteret og fremadrettet arbejde, som varigt forbedrer forvaltningen af de fredede bygninger. De væsentligste tiltag var arbejdet med faglige retningslinjer, nødlidende bygninger samt ikke mindst fredningsstrategien. Bygningssynet lancerede i 2022 fredningsstrategien *”De fredede bygninger skal fortælle Danmarks historie”*, der sætter en klar retning og prioritering af nyfredningen for de kommende år. Med til de større indsatser hører også to meget store og vigtige fredninger, nemlig Nyholm og Aarhus Universitet.

Det Særlige Bygningssyn på besigtigelse i 2022. Fra venstre Gemma Lalanda, Ulla Kjær, Lisbet Wolters, Mette Slyngborg, Sara Aasted Paarup, Thina Wallin Jensen, Nicolai Bo Andersen, Peter Hee, Frank Allan Rasmussen, Jens Andrew Baumann, Jens Hendeliowitz, Thomas Garth-Grüner og formand Jens Toftgaard. (Foto: Mia Kroer Ræbild)

Læsøs gårde med tage af tang repræsenterer en helt særlig byggetradition og kulturhistorie. Den firlængede gård Danzigmannvej 6, Læsø, Læsø Kommune blev fredet i 2020. (Foto: Birte Skov).

DET SÆRLIGE BYGNINGSSYNS SAGSBEHANDLING

Af Jens Toftgaard, formand for Det Særlige Bygningssyn og udviklingschef, Museum Odense

Sideløbende med de langsigtede tiltag har bygningssynet beskæftiget sig med den løbende sagsbehandling af enkeltsager med udtalelser og indstillinger om byggesager, nyfredninger, affredninger og udvidelser af eksisterende fredninger.

BYGGESAGER

Det Særlige Bygningssyn har udtalt sig om godt 40 væsentlige byggesager. Det kan enten være større restaureringer af betydningsfulde fredede bygninger eller mere detaljerede, principielle sager. I langt størstedelen af de forelagte sager har bygningssynet stillet sig positivt over for ændringer, fordi fredede bygninger skal kunne udvikle sig. Generelt har synet gradvist bevæget sig væk fra Venezia-charterets principper om kontrast mellem originalsubstans og senere tilføjelser over mod anvendelse af traditionelle materialer og teknikker, der er tidstypisk for bygningen. Det indebærer, at restaureringen i mindre grad vil fremtræde som et selvstændigt arkitektonisk værk, men underordne sig bygningens eget formsprog. Denne bevægelse ses over hele Europa i disse år.

Børglum Klosterkirke hører til de få kirkerum, der forvaltes efter bygningsfredningsloven. Her er Det Særlige Bygningssyn på besigtigelse i 2022 efter tidligere at have behandlet en byggesag om klosterkirken. (Foto: Jens Toftgaard)

Et tilbagevendende spørgsmål ved de større byggesager er afvejningen mellem fredningsværdier og en hensigtsmæssig funktion. At en fredet bygning bruges og har en funktion, er vigtigt for dens langsigtede bevaring, fordi funktionen giver ejeren større incitament til at vedligeholde bygningen. Langt de fleste fredede bygninger såsom boliger og offentlige institutioner har en relevant og aktuel funktion, der også kan bibeholdes på lang sigt, men en gruppe fredede bygninger har mistet deres oprindelige historiske funktion. At introducere nye funktioner i en fredet bygning har ofte konsekvenser for bygningens fredningsværdier, da nye funktioner for eksempel kan føre til ønske om ændringer i adgangsforhold, ruminddeling samt tekniske krav fra anden lovgivning. Bygningssynet rådgiver Slots- og Kulturstyrelsen i at finde den rette balance mellem hensynet til bygningernes fredningsværdier og ejers ønsker om at bruge og ombygge fredede bygninger til nye funktioner. I mange tilfælde viser det sig, at det med god planlægning, gennemtænkte løsninger og en forståelse af bygningens muligheder og begrænsninger er muligt at gennemføre vellykkede ombygninger, der tilføjer brugsværdier af økonomisk, samfundsmæssig, kulturarvsformidlende, rekreativ eller anden art.

At indrette en ny funktion i et industrianlæg i harmoni med fredningsværdierne er en udfordrende opgave. De Danske Spritfabrikker i Aalborg blev fredet i 2015 og planerne om ombygning til kunstcenter har været behandlet af bygningssynet i flere omgange. (Foto: Jens Toftgaard)

AFFREDNINGER

Den lange række af affredningssager som resultat af fredningsgennemgangen 2010-16 var færdigbehandlet ved bygningssynets tiltrædelse i 2019. I perioden 2019-23 kom således blot 12 sager om hel eller delvis fredningsophævelse til behandling i synet og medførte to hele affredninger og tre delvise affredninger. Bygningssynet kunne desværre i flere tilfælde konstatere, at fredningsværdierne var

gået tabt på grund af mangelfuld vedligeholdelse eller voldsomme forandringer i bygningernes nærmiljø. Hver affredet bygning repræsenterer et tab, men samlet set vidner de blot fem affredninger, ud af en samlet bestand på godt 7.000 fredede bygninger over en fireårig periode, om en generel høj opretholdelse af fredningsværdierne landet over.

PARAGRAF 7 A OG SIKRING AF KULTURMILJØER

I forbindelse med revisionen af fredningslisten efter fredningsgennemgangen blev muligheden for gradueret fredning eller kulturmiljøfredninger ikke overvejet. Men en konkret sag vedrørende et rum indrettet i 1977 i Glumsø Præstegård satte sagen på spidsen og førte i 2017 til et politisk lovindgreb. Bygningsfredningsloven fik en ny paragraf 7 a om fredede bygninger, ”hvis væsentlige arkitektoniske eller kulturhistoriske værdi alene eller i overvejende grad findes i bygningens ydre og i bygningens hovedstruktur.” Bygninger forvaltet under denne paragraf kan i udstrakt grad ændres i det indre uden tilladelse fra styrelsen med det formål at lette ejerne for ansøgningsarbejdet og styrelsen for sagsbehandling. Efter styrelsen i samråd med bygningssynet fastsatte nærmere retningslinjer for forvaltningen efter paragraffen, igangsattes udpegningen af de fredede bygninger, der skulle have § 7 a-status. Synet fik i 2020-21 forelagt i alt 351 bygninger, hvoraf 304 kom under § 7 a, mens andre enten forblev under de almindelige regler eller blev indstillet til affredning.

Det Særlige Bygningssyn hilste lovændringen velkommen, da der netop findes visse fredede bygninger, som har en meget høj arkitektonisk eller kulturhistorisk værdi i det ydre, men fx på grund af senere ombygninger kun har begrænsede værdier i det indre. Erfaringerne fra § 7 a kan danne grundlag for en større brug af gradueret fredning med to eller flere fredningsklasser med forskellige bestemmelser og støttemuligheder. En lovændring efter disse principper vil kunne føre til en mere hensigtsmæssig brug af styrelsens administrative ressourcer og støttemidler, ligesom den vil kunne give nogle ejere af fredede bygninger en lettelse i de pålagte begrænsninger. Til gengæld vil det være muligt at frede flere bygninger i de lavere, mindre indgribende kategorier. Samlet set vil samfundet på den måde kunne få en bedre bevaring af bygningskulturarven, herunder af betydningsfulde helheder, uden en større forøgelse af de administrative byrder.

Ribe er en gammel købstad med mange fredede bygninger og miljøer med meget høj kulturhistorisk og miljømæssig værdi. Fredningerne af de enkelte bygninger beskytter ikke helheden, hvis værdier let kan gå tabt – et uheldigt, utilpasset nybyggeri kan ødelægge den værdifulde helhed. (Foto: Jens Toftgaard)

Aftalen om planloven vedtaget i juni 2022 indeholder et punkt om sikring af kulturmiljøer, hvor et ekspertudvalg under kulturministeren i dialog med kommunerne skal udpege kulturmiljøer, der efterfølgende varetages som national interesse med statslig indsigelsesret. Fredning af helheder og kulturmiljøer af national betydning har længe været et ønske i Det Særlige Bygningssyn såvel som i bygningskulturens organisationer i civilsamfundet. Der er tale om et meget løfterigt initiativ med mange perspektiver, men processen med udpegning er i skrivende stund endnu ikke kommet i gang.

FREDNINGER OG FREDNINGSUDVIDELSER

Fredningsindsatsen kom i perioden 2019-23 dårligt fra start, da restriktioner i forbindelse med COVID-19 i lange perioder umuliggjorde fysiske besigtigelser og derfor besværliggjorde styrelsens forberedelser af fredningssager. Alligevel kom en række væsentlige fredningssager til behandling i Bygningssynet. De to mest markante, nemlig Nyholm og Aarhus Universitet, omtales særskilt nedenfor. Blandt de øvrige fredninger har et gennemgående tema været enfamilieshuse i hovedstadsområdet i mellemkrigstiden og den tidlige efterkrigstid. Bygningerne repræsenterer en række interessante eksperimenter med byggematerialer, planløsninger og arkitektonisk udtryk. Et enkelt af husene er fra 1980'erne og er dermed den første fredede villa i postmoderne stil.

Som et udtryk for velfærdsstatens store interesse for idræt, sundhed og sport indstillede Det Særlige Bygningssyn Aarhus Cyklebane til fredning efter forslag fra Landsforeningen for Bygnings- og Landskabskultur. Slots- og Kulturstyrelsen afviste imidlertid fredningen.

Den fysiske afgrænsning af en fredning efter bygningsfredningsloven er meget snæver, og medmindre andet fremgår af beskrivelsen af fredningens omfang, rækker den kun til kanten af bygningen. Det betyder at pigstensbelægninger langs soklen, indre gårdrum og haver ikke er omfattet af fredningen, selv om de bidrager væsentligt til opfattelsen og forståelsen af den fredede bygning. Bygningssynet påskynder derfor Slots- og Kulturstyrelsens indsats gennem de senere år for at få udvidet beskrivelsen af fredningsomfanget for de bygningers vedkommende, hvor de nære omgivelser bidrager til fredningsværdierne. Samtidig har styrelsen ved nye fredningssager også stor opmærksomhed på omgivelser, som var en del af den kulturhistoriske funktion eller det arkitektoniske værk. På denne måde beskyttes karakterfulde sammenhænge, rum og belægninger, ligesom det giver ejerne mulighed for at søge vejledning og støtte til restaurering af disse. Bygningssynet har behandlet seks sager om fredningsudvidelser. Der er potentiale for langt flere, men det er en omfattende opgave, og Det Særlige Bygningssyn har udtrykt sin forståelse for at den tages successivt – eksempelvis i forbindelse med byggesagsbehandling.

De to største fredningssager i perioden 2019-23 er Nyholm, der teknisk set er en fredningsudvidelse, da en række ældre bygninger i området var fredet tidligere som en del af fredningssagen Holmen, samt Aarhus Universitet som et landskabsarkitektonisk værk.

Fyns Kunstmuseum i Odense fredet 2020. Opført som Stiftsmuseum for Fyn i 1885 i historicistisk stil stærkt inspireret af klassicismen. Mellem pilastrene friser med sagamotiver og på toppen troner Athene over lærdommens tempel. (Foto: Jens Toftgaard)

UDVIDELSE AF FREDNINGEN PÅ NYHOLM 300 ÅRS DANSK FLÅDEHISTORIE

Af Frank Allan Rasmussen, medlem af Det Særlige Bygningssyn og museumschef, Industrimuseet Frederiks Værk & Knud Rasmussens Hus

Holmen var i over 300 år et lukket, militært område. En by i byen. Holmen havde sin egen jurisdiktion, egne hospitaler, skoler, fængsel og kirkegård. Her var engang det hele, og på Nyholm eksisterer det stadig. Det vilde og det tæmmede, det rå og romantiske, stilhed og larm, adspredelse og ro. På Nyholm findes noget af det bedste inden for dansk arkitektur, kunst, teknologi og historie. Det er en central del af vores fælles arkitektur- og kulturarv. Derfor indstillede Det Særlige Bygningssyn en række bygninger og arealer til fredning.

Holmen var engang Danmarks største arbejdsplads med et korps af dedikerede mennesker, der havde både teknisk ekspertise og håndværksmæssig kunnen. Her udspillede sig nogle af de mest markante kapitler af rigets historie, men fortællingen rummer flere elementer. På Nyholm byggede en række højt respekterede arkitekter som Philip de Lange, Ferdinand Meldahl og C.T. Andersen og Jens Klok. Her arbejdede kunstnere som Eckersberg, Jardin, Thorvaldsen og Vilhelm Dahlerup med orlogsskibenes udsmykning, og andre opgaver for den danske flåde.

Mastekranen på Nyholm (1749) er et eksempel på en simpel maskine beskyttet mod vind og vejr af en elegant muret konstruktion. Den er tegnet af Philip de Lange sammen med den bagvedliggende Planbygning. (Foto: Frank Allan Rasmussen)

Der er tale om et af de mest arkitektonisk helstøbte miljøer i Københavns havn. En oase på kanten af den travle by. Her kan man slentre langs kajer og kanaler, spadsere på gader og veje, opleve historiens vingesus. Det er derfor afgørende vigtigt, at vi i fællesskab passer på dette helt specielle kulturmiljø. Med fredningen af Nyholm har københavnernes fået et skønt fristed midt i den fortravlede storby. Et sted hvor næsten alle stilarter inden for arkitektur er repræsenteret fra barok til rokoko og frem til tidlig industriarkitektur.

FREDNINGERNE PÅ NYHOLM

Nyholm udgør en helt central del af historien om den danske flåde, der gennem 500 år har haft afgørende betydning for Københavns udvikling og samlede fysiske udformning. Den nordligste del af komplekset, Nyholm udgør en umistelig del af Holmen, som fra 1600-tallet og frem til 1992 var flådens hovedbase, med skibsværft, værksteder og magasiner.

Marinekasernen med administrationsbygningen (1908-10) er fredet sammen med de nære omgivelser. Det samme gælder for Nyholms hovedvagt og Bastionen Sixtus. Det er et smukt eksempel på, hvordan en fredning kan være med til at bevare et enestående kulturmiljø med stærke arkitektoniske værdier. (Foto: Frank Allan Rasmussen)

Flådens Leje, hvor orlogsskibene lå, optog en stor del af havnen, og i moderne tid har flådens bygninger og aktiviteter været koncentreret på Nyholm, som var den sidste sømilitære bastion i Københavns havn. På det store beddingsanlæg byggedes de smukke linjeskibe, som forsvarede den danske suverænitæt på verdenshavene, og i de mange værksteder udvikledes en række avancerede teknologier, der senere kom hele samfundet til gode. Nyholm var et teknisk innovativt center.

De mange enkelte bygningers omfang og udtryk afspejler deres respektive funktioner, såvel som det fremherskende stilideal for den tid, de hver især er opført

i. Herudover er bygningernes placeringer, indbyrdes relationer, udendørsarealer samt vejnettet og den øvrige infrastruktur, der forbinder dem, nøje planlagt og tilpasset i takt med stedets udvikling. Derfor er bygningerne og deres nære omgivelser af stor værdi for forståelsen af deres funktioner og karakter. Hertil rummer omgivelserne mange fysiske spor og elementer, der ligesom bygningerne er enestående og særlig karakteristiske for Holmen. Derfor fandt Det Særlige Bygningssyn i forbindelse med sin indstilling, at udvidelsen af fredningen på Nyholm også skulle omfatte de nære omgivelser til de allerede fredede bygninger og til de nye. Det er vigtigt for forståelsen af hele anlægget.

Der er tale om en af de største fredningsudvidelser i Danmark, idet den kom til at omfatte både bygninger, maskiner, anlæg, veje, spor, bolværk, pullerter og andre tekniske anlæg som er karakteristiske for maritime anlæg. De mange bygninger har ud over deres individuelle særpræg også navne, der relaterer til deres funktion, og hermed til den tekniske udvikling.

Det gælder Torpedobådsskuret fra 1879, Søminevæsenets værksteds- og depotbygning, der blev opført mellem 1878-94 under ledelse af Nyholms egen arkitekt C.T. Andersen, Søminevæsenets kontorbygning fra samme periode samt Torpedoværkstedet med tilhørende beskyttelsesrum og depotskure samt Velfærdsbygningen fra 1938 tegnet af Jens Klok. Ubådbygningen fra 1915 af Olaf Schmith samt Søværnets karakteristiske officersskole fra 1939.

På A.H. Vedels Plads ligger Vagt- og vaskebygning fra 1938 tegnet af Jens Klok. I tilknytning til dette fredes også den smukke Hovedvagts nære omgivelser, omfat-

Torpedomagasin og Torpedokamrene (1910). Man fornemmer klart bygningernes tætte relation til vandet. Mod kajen og offentligheden er detaljeringsgraden stor, og man fornemmer samspillet mellem det funktionsbestemte og de nationalromantiske træk. (Foto: Frank Allan Rasmussen)

Søværnets officersskole (1939). Hovedbygningen og omgivelserne er tænkt og anlagt som et samlet hele. Det runde cykelskur i beton og den støbte baldakin har høj arkitektonisk værdi. Det hele anlæg er et smukt eksempel på tidens modernistiske arkitekturholdninger. (Foto: Frank Allan Rasmussen)

tende den brostens- og asfaltbelagte mole samt det areal, der støder op til Batteriet Sixtus, Marinekaserneanlægget og Planbygningen herunder stopbommen fra Bedding 1. På Nyholm er detaljerne lige så vigtige som bygninger og anlæg. Det er det samlede kulturmiljø, der sikrer de bærende værdier. Det er afgørende, fordi det ofte er netop disse elementer man har fjernet fra en række andre havneområder, og hermed frataget dem en helt central del af stedets identitet og autenticitet.

Det er alle disse lag og alle disse fortællinger samlet på et sted, som er potentialet for den videre udvikling på Nyholm. Alt dette skal bevares for at den samlede fortælling om Nyholms mange lag kan videregives til de kommende generationer. Det er derfor yderst vigtigt, at den fremtidige udvikling foregår med respekt for det samlede miljø.

Fredningen af Nyholm var en af de mange sager, som blev forelagt Det Særlige Bygningssyn i den forgangne periode. Det var en af de mest omfattende sager, der krævede en helt ekstraordinær indsats af både Slots- og Kulturstyrelsen og bygningssynets enkelte medlemmer. Det var imidlertid, på grund af sagens størrelse og vigtighed, nødvendigt at iværksætte en ekstern undersøgelse af bygninger og omgivelser på Nyholm. Den blev udført i et samarbejde mellem Lundgaard & Tranberg Arkitekter og Varmings Tegnesteue. Rapporten, som indeholder registrering, analyse og værdisætning er publiceret og den fylder hele 355 tætbeskrevne sider. Det er et vigtigt arbejde, ikke mindst fordi det gav et mere solidt grundlag for de foretagne valg og beskrev, hvilken fremtidig udvikling det unikke miljø kan bære. Et andet yderst vigtigt element i denne fredningsudvidelse var desuden, at disse resultater blev præsenteret på et borgermøde på Nyholm den 6. oktober 2021 med deltagelse af ca. 120 engagerede borgere. Det er en metode, som også kan finde anvendelse fremadrettet.

Også cykelskuret til Søværnets Officersskole blev fredet i 2022 i forbindelse med fredningsudvidelsen af Holmen i København. Den runde konstruktion var tiltænkt en særlig sikringsfunktion ved mobilisering. (Foto: Lundgaard & Tranberg Arkitekter).

AARHUS UNIVERSITET ET LANDSKABSARKITEKTONISK VÆRK PÅ INTERNATIONALT NIVEAU

*Af Jens Toftgaard, formand for Det Særlige Bygningssyn og udviklingschef,
Museum Odense*

Aarhus Universitet og Universitetsparken er et hovedværk i dansk arkitektur og rummer en vigtig fortælling om uddannelsens store betydning for Danmark i det 20. århundrede. Og der er kvaliteter i de fremsynede løsninger, som vi stadig kan lære af i dag. Det er ikke uden grund, at universitetet er medtaget som et af tolv arkitekturværker i den danske kulturkanon i 2006 og fremhæves i udenlandske arkitekturbøger. Det er arkitektur på internationalt niveau og et af Danmarks bedste bud på moderne arkitektur med potentiale for at blive verdenskulturarv.

De første streger blev tegnet i 1931 af arkitekterne Kay Fisker, Povl Stegmann og C.F. Møller sammen med havearkitekten C.Th. Sørensen. Inspirationen var international. Den kom fra Tyskland, hvor modernistiske arkitekter fra Bauhaus-skolen revolutionerede faget. Og fra den angelsaksiske idé om campus-universitetet, der samler hele universitets liv i en parkbebyggelse. Men firkløverets fortolkning af disse tanker er udpræget nordisk. Det er her, nogle af Aarhus Universitets stærkeste kvaliteter træder frem, nemlig den demokratiske arkitektur, rum skabt til fællesskab, de traditionelle, lokale materialer og bygningernes forankring i et typisk dansk landskab formet af istiden.

ET LANDSKABSARKITEKTONISK VÆRK AF INTERNATIONALT FORMAT

I international kontekst kendes store, sammenhængende universitets- og collegeanlæg fra eksempelvis Oxford og Cambridge samt de amerikanske campusuniversiteter som f.eks. Princeton. Et andet markant eksempel er Louis Kahns Indian Institute of Management i Ahmedabad, færdiggjort i 1974. Anlægget får sin helhedskarakter gennem den klare geometriske konfiguration og konsekvente brug af rød tegl. Et andet eksempel på et moderne, arkitekttegnet anlæg er St. Catherine's College i Oxford, tegnet af Arne Jacobsen i 1962. Her binder den centrale, rektangulære 'quad' anlægget sammen med byens traditionelle bebyggelsesstruktur. St. Catherine's College er beskyttet i fredningskategorien 'grade I', der betegner de kun 2,5% fredede bygninger af 'exceptionel interesse'.

Det der gør Aarhus Universitet enestående – også i international sammenhæng – er samspillet mellem morænelandskabet og den prismatiske teglstensbebyggelse, der tilsammen giver anlægget et unikt helhedspræg. Det nænsomt bearbejdede morænelandskab omkring en dalsenkning med vandløb og sø er styrende for bebyggelsesplanen. Græsklædte skråninger med grupper af egetræer rammes ind af de rytmisk placerede gule bygninger i et fælles formsprog. Den klare og skarpe plan har vist sig meget fremsynet og har kunnet rumme de videregående uddannelsers og Aarhus Universitets enorme vækst siden den spæde begyndelse i 1930'erne. Til trods for de mange bygningskvadratmeter virker området stadig grønt og i menneskelig skala, så det giver meget tilbage til den omgivende by. Trafikløsningen er lige så fremsynet og har kunnet håndtere den store stigning i bilismen. Bilerne holdes på Universitetsparkens yderside, mens passager og gangtunneller trækker gående og cyklende ind til de blødt svungne stier i parkens

De gule tage med 33 graders hældning lyser op i aftenso- len over Universitetsparken. Der er mange bygninger og etagekvadratmeter i parken, men på grund af den nære forbindelse mellem park og bygninger har bebyggelsen en varm og imødekommende skala. (Foto: Jens Toftgaard)

indre. Aarhus Universitet lider ikke under samme parkeringsproblemer som senere opførte uddannelsesinstitutioner, for her er det naturligt at gå, cykle eller tage offentlig transport.

De enkle gule bygninger med sadeltage uden udhæng var nyskabende i 1930'erne og med til at definere den nye arkitekturstrømning funktionel tradition som en forening af den internationale modernisme med lokale nordiske materialer. Bygningerne skulle egentlig have haft kobbertage, men da et lokalt teglværk donerede en million gule teglsten, fik bygningerne deres karakteristiske udtryk. Mens de andre arkitekter gik videre til nye opgaver, blev Aarhus Universitet et livsprojekt for C.F. Møller. Hen over årtierne indpassede han nye funktioner og fag med forskellige behov ind i den samme arkitektoniske grundform. Det betyder, at selv om der er opført bygninger hen over en periode på næsten 90 år fremstår Universitetsparken stadig som en imponerende ensartet og harmonisk helhed.

ET UNIVERSITET I DEMOKRATIETS ÅND

Demokratisering er et nøgleord i 1900-tallets Danmarkshistorie, og den overskrift kan man også sætte på Aarhus Universitet. Oprettelsen af det første universitet uden for København var resultatet af et folkeligt pres fra den aarhusianske forening Universitets-Samvirket, der også stillede med betydelige økonomiske midler og en stor mængde gule teglsten for at hjælpe beslutningen på vej. Aarhus Universitet markerer derfor et brud med hovedstadens monopol og en ny tanke om, at videregående uddannelse ikke blot er for en snæver elite, men ungdommens brede lag fra hele landet. Og af begge køn, for Universitets-Samvirket byggede i 1950 et kollegium til kvindelige studerende i Universitetsparken. Der er også bygninger til at dele universitets viden med resten af samfundet i form af de tre museer, der har til huse i parkens gule bygninger.

I efterkrigstiden kom uddannelse til at stå højt på velfærdsstatens dagsorden. Fri uddannelse og fra 1970 også SU-støtte skulle øge uddannelsesniveaet i den brede befolkning. Da de tyske besættelsestropper forlod Universitetsparken i 1945 stod der kun knap tyve bygninger; tredivede år senere var parken næsten fuldt udbygget. Aarhus Universitet bidrager stadig til at hæve andelen af den danske befolkning med en videregående uddannelse fra en lillebitte elite til nu næsten halvdelen af alle 30-årige.

De bedste danske fortolkninger af den internationale modernisme er båret af tanker om demokratisering og fællesskab. Det viser sig i den nøgterne og næsten antimonumentale stil – kun fællessalen Aulaen på toppen af bakken har fået lov at skille sig ud. Aarhus Universitet er skabt til fællesskab og møder mellem studerende, undervisere og fag. Seminarlokaler, hvor undervisere og studerende kan mødes i øjenhøjde i fælles dialog. Kollegier med fælles køkkener forener studerende på tværs af fag. Professorer og studerende spiser i de samme kantiner. Og så er der fælles mødelokaler, der understøtter studiemiljøet og foreningslivet. Det største og grundlæggende mødested er selvfølgelig parken, der inviterer til gåture og ophold.

Aulaen i Universitetsparkens nordlige ende er den eneste bygning, der stikker ud fra det enkle skema, og fungerer som ankerpunkt for flere sigtelinjer i parken. (Foto: Thomas Rahbek)

SAMSPIL MELLEMLYNGNINGER OG PARK

Det ligefremme arkitektoniske udtryk karakteriseret ved harmoniske proportioner, enkel detaljering og stærk stofflighed, gør Aarhus Universitets bygninger til et forbillede for den såkaldt funktionelle tradition. Materialerne tegl og egetræ går igen ude som inde. Naturlige og robuste materialer, der kan tåle et langvarigt dagligt slid fra mange studerende og ansatte, fordi materialerne kan vedligeholdes løbende og fordi de slides med en patina, der fremhæver deres karakter. Trappeklinkerne kan bære årtiers slid som en svag bue i overfladen. Det er en lektion i bæredygtighed.

Aarhus Universitet, Universitetsparken og Vennelystparken er et arkitektonisk og landskabsarkitektonisk værk på højeste internationale niveau. Det er hverken bygningerne eller landskabet hver for sig der er interessante, men netop helheden. Aarhus Universitet fremstår som en eksemplarisk ramme om et visionært tænkt og konsekvent gennemført 'menneskeligt milieu' i tæt interaktion med sit landskab. Det er mere end nogensinde, noget vi alle kan lære meget af i dag.

UDVIKLING AF FORVALTNINGEN AF DE FREDEDE BYGNINGER

Af Jens Toftgaard, formand for Det Særlige Bygningssyn og udviklingschef, Museum Odense

Slots- og Kulturstyrelsen tog i perioden initiativ til at forbedre forvaltningen af de fredede bygninger, dels ved at dokumentere styrelsens forvaltningspraksis med henblik på stringens og øget gennemsigtighed, dels ved at tage bedre hånd om bygninger i forfald. Det Særlige Bygningssyn bakkede varmt op om begge initiativer, og bidrog med viden fra den mangfoldighed af perspektiver bygningssynet repræsenterer.

FAGLIGE RETNINGSLINJER FOR RESTAURERING OG ÆNDRINGER AF FREDEDE BYGNINGER

Slots- og Kulturstyrelsen har i 2019-20 udarbejdet faglige retningslinjer for behandlingen af byggesager på de fredede bygninger. Retningslinjerne er inddelt i 18 temaer som eksempelvis vinduer, tage, energioptimering og installationer. Hver enkelt retningslinje har været diskuteret i Det Særlige Bygningssyn og repræsentanter for både bygningsejere og praktiserende restaureringsarkitekter har således bidraget med vigtige kommentarer under udarbejdelsen.

Slots- og Kulturstyrelsen udgav i 2020 i 18 faglige vejledninger om forskellige temaer relateret til byggearbejder i fredede bygninger. De er en stor hjælp til at lede ejere og deres rådgivere på rette vej i projekterings- og ansøgningsprocessen.

De grundige og detaljerede faglige retningslinjer er af stor betydning, da de lægger en klar og entydig linje for forvaltningen af de fredede bygninger, som navnlig er vigtig i en tid med stor medarbejderudskiftning. Retningslinjerne lægges offentligt frem på styrelsens hjemmeside og giver dermed også en stor gennemsigtighed for bygningsejerne og deres rådgivere. Retningslinjerne er forbilledligt klare og rummer mange illustrationer. De præsenterer bl.a. løsninger, der som udgangspunkt kan opnå tilladelse, og det vil fremover utvivlsomt spare alle parter for arbejde i forbindelse med udarbejdelse og behandling af ansøgninger.

NØDLIDENDE BYGNINGER SOM SÆRLIGT INDSATSOMRÅDE

Bygningsfredningsloven har til formål at værne landets bygninger med væsentlige arkitektoniske og/eller kulturhistoriske værdier. Med til disse fredningsværdier må regnes den traditionelle landbyggeskik i form af bindingsværk med stråtag og den dertil hørende fortælling om Danmarks historie som landbrugsland. Desværre er de karakteristiske danske firlængede bondegårde, traditionelle vind- og vandmøller samt de øvrige elementer i det ældre landbrugssamfunds bygningskultur overrepræsenteret blandt de fredede bygninger i meget dårlig stand. Flere faktorer spiller sammen såsom krævende løbende vedligeholdelse, manglende funktion i de forældede driftsbygninger kombineret med generelle udfordringer med bosætning, demografi og økonomi i udkantssområderne.

Udfordringen med bygninger i dårlig stand dukkede for alvor op i forbindelse med Slots- og Kulturstyrelsens fredningsgennemgang 2010-16, hvor omkring 300 bygninger blev vurderet som i så dårlig stand, at der var fare for at fredningsværdierne kunne gå tabt. Slots- og Kulturstyrelsen gennemførte efterfølgende en systematisk undersøgelse for at afdække vilkårene for de fredede bygninger i yderområderne og de bagvedliggende årsager til bygningernes i forfald. I samråd med bygningssynet har Slots- og Kulturstyrelsen iværksat et pilotprojekt for de nødlidende bygninger. I pilotprojektet udvælges en række nødlidende bygninger som cases til afprøvning af, hvilke økonomiske og praktiske modeller, der kan genoprette nødlidende bygninger og forebygge fremtidigt forfald. Den koncentrerede indsats omfatter vejledning, direkte støtte og lån.

Herregården Lerkenfeldt i Himmerland er ramt af alvorlige problemer med konstruktionen, blandt andet på grund af en ældre skalmuring hen over bindingsværkskonstruktionen. Ejendommen er udvalgt som en case i pilotprojektet om nødlidende bygninger og en omfattende restaurering er nu gået i gang. (Foto: Jens Toftgaard)

Det Særlige Bygningssyn har lagt stor vægt på problemstillingen med de nødlidende bygninger. Bygningssynet er bredt sammensat med medlemmer fra forskellige landsdele og kan derfor i høj grad nikke genkendende til udfordringerne. En studietur i Nordjylland i 2022 samt andre besigtigelser har øget indsigten og kvalificeret synets diskussioner af udfordringernes baggrund og mulige løsninger. Bygningssynet er meget positivt over for pilotprojektet og ser i de foreløbige resultater mange løfterige perspektiver i at fortsætte og udbrede indsatsen, så tabet af fredningsværdier minimeres.

Det står dog også klart, at den måde, hvorpå staten kompenserer ejere af fredede bygninger, kan føre til meget forskellige resultater alt efter den fredede bygningens beliggenhed og ejerens forhold. Fritagelsen fra grundskyld har meget stor økonomisk værdi for fredede bygninger i Hovedstadsområdet med høje ejendomsvurderinger og grundskyldspromiller, men ringe betydning i yderområderne. Den kompensation, der ydes som fradrag kræver en indkomst af en vis størrelse for at iværksætte de fradragsgivende arbejder og udnytte fradraget. Ved en revision af bygningsfredningsloven bør strukturen for ejerkompensation undersøges tilbunds-gående og revideres, så fordelingen tilgodeser de bygninger, hvis drift og vedligehold belaster ejeren mest.

NY FREDNINGSSTRATEGI MED FOKUS PÅ TEMAER I EFTERKRIGSTIDENS BYGGERI

Af Jens Toftgaard, formand for Det Særlige Bygningssyn og udviklingschef, Museum Odense

De fredede bygninger bidrager hver især til en fortælling, der er større end den enkelte bygning. Tilsammen fortæller de en bred og mangfoldig historie om forandringer i Danmarks arkitektur og samfund gennem mere end 500 år. Siden den første bygningfredningslov i 1918 er en rig og varieret kulturarv kommet på fredningslisten og bevaret for eftertiden. Fredede middelalderhuse i købstæderne, klostre og herregårde viser dele af vores ældste historie. Stråtækte bondegårde og møller fortæller om livet på landet før det moderne landbrug. Tidlige industribygninger, boligkarréer og stationsbygninger vidner om udviklingen af 1800-tallets samfund og arkitektur.

Men en vigtig del af de fredede bygningers fortælling om Danmarks arkitektur og historie mangler, fordi den nyere historie kun er sporadisk repræsenteret. En bygning kan almindeligvis komme i betragtning til fredning, når den er 50 år gammel. Alligevel er der i dag kun fredet ca. 70 bygninger opført efter 1945 og det til trods for, at det på mange måder er i denne periode, at nutidens samfund blev formet. Mere end en tredjedel af den eksisterende bygningsmasse er opført 1945-75, og vi har stadig glæde af de mange gode boliger, skoler, idrætshaller, rådhus og mange andre bygninger som velfungerende rammer om vores hverdag.

EN STRATEGI FOR NYFREDNINGER

Det er en vigtig, men også meget stor opgave, at danne et overblik over efterkrigstidens byggeri og begynde at udvælge bygninger til fredning. Derfor har Det Særlige Bygningssyn formuleret en samlet strategi for prioritering af bygningsfredningen, der viser en vej for at tage fat på fredninger fra 1900-tallet og især perioden 1945-75. Strategien har været drøftet på bygningssynets møder og i en redaktionsgruppe.

I efteråret 2020 holdt Det Særlige Bygningssyn et seminar sammen med Slots- og Kulturstyrelsen, hvor Landsforeningen for Bygnings- og Landskabskultur deltog foruden indbudte eksperter. Efter seminaret trådte en mindre redaktionsgruppe sammen med henblik på at forfatte og redigere teksten til strategien. Strategien er formuleret af synet med hjælp fra styrelsen samt eksterne eksperter, bl.a. fra By og Lands udvalg for nyere tids arkitektur.

Det Særlige Bygningssyn lancerede strategien *"De fredede bygninger skal fortælle Danmarks historie"* på et velbesøgt seminar den 22. november 2022 på Det Kongelige Akademi samtidig med omtale i dagspressen og sociale medier. Med en række indlæg i fagtidsskrifter og på seminarer er strategien blevet præsenteret i relevante faglige miljøer.

HVAD SKAL VI FREDE I FREMTIDEN?

Et af bygningfredningslovens formål er at sikre bygninger, der belyser bolig-, arbejds- og produktionsvilkår og andre væsentlige træk af den samfundsmæssige

Fredningsstrategien beskriver på knap hundrede sider med tekst og illustrationer ni temaer inden for efterkrigstidens arkitektur og samfundsudvikling, der vil danne grundlag for prioriteringen af fremtidens fredningsindsats.

udvikling" (§1). Det forpligter os til at bevare eksempler på bygninger og strukturer, der favner bredere end herregårde og slotte. Fra 1970'erne fik man heldigvis et bredere syn på fredning, der resulterede i at f.eks. fattighuse, bondegårde, arbejderboliger og fabrikker også kom på listen.

Efterkrigstiden byder på lige så mange store og væsentlige fortællinger. Hvad med fremvæksten af vores velfærdssamfund, der bygningsmæssigt har ført til en eksplosion af bl.a. vuggestuer, skoler, plejehjem, biblioteker og kollegier? Eller de over en million parcelhuse i Danmark, der fortæller historien om helt nye boligidealer, livsformer og byggematerialer? Eller den almene boligbevægelse og drømmen om fællesskab og gode boliger til alle? For slet ikke at tale om den voldsomme udvikling inden for transport og energi, der har forandret vores land markant med havneanlæg, vindmøller, motorveje, tankstationer og siloer? Hvis ikke vi freder nogle eksempler på bygninger, der fortæller om denne udvikling kommer der et kæmpe hul i vores viden og den fælles hukommelse om det moderne Danmark.

Søfartsnationen og andelsbevægelsen mødes på de danske havne i nogle markante siloanlæg. Det er bastante symboler på efterkrigstidens erhvervshavne, der vidner om dansk jernbeton-ingeniørkunst og andelsfoderstoffernes betydning. Mange falder i disse år til fordel for byudvikling og boligbyggeri, så der skal handles hurtigt, hvis nogle skal bevares. (Foto: Jens Toftgaard)

Demokratisering er et nøgleord i at forstå 1900-tallets historie. Det er derfor særligt vigtigt med en bred og inkluderende tilgang uden blinde pletter, når vi freder den nyere periode. Det var i efterkrigstiden de første kvindelige arkitekter markerede sig, og deres bygninger skal selvfølgelig også findes på fredningslisten. Og så skal fredningen dække bredt geografisk, for der er bygningskultur af national betydning i hele landet. Hvordan kan vi i fremtiden fortælle historien om den grønne omstilling uden Vestjyllands tidlige vindmøller, der banede vejen for en verdenssucces?

Den samlede bestand af fredede bygninger skal være tilstrækkelig varieret, så den rummer eksempler på mange forskellige bygningstyper og de dertil relaterede anvendelser og erfaringer. Det er nødvendigt at styrke opfattelsen af, at fredning vedrører hele samfundets historie og identitet. Flere kan føle sig inkluderet, når de kan se deres befolkningsgruppes, deres erhvervs eller deres egne bygningskulturarv repræsenteret. Det vil forøge ejerskabet til bygningsfredningssagen og gøre den relevant for bredere samfundsgrupper.

BEVARING AF BYGNINGER MED KVALITET

Den stigende forståelse af, at nybyggeriets materialeforbrug er en af de helt store syndere i forhold til den globale opvarmning, kan give bygningsbevaringen fornyet medvind. Det er ved at gå op for politikerne, at vi skal blive langt bedre til at bevare ikke bare de helt gamle bygninger, men også f.eks. de store betonkonstruktioner og mange enkelthuse fra efterkrigstiden. Fredning er en anerkendelse og fremhævelse af en bygnings kvalitet og nationale betydning. Og der er brug for at fremhæve kvalitetene i efterkrigstidens byggeri, der udgør så stor en del af vores bygningsmasse.

Arkitekturen udviklede sig kraftigt i efterkrigstiden og kom med løsninger på andre behov end blot tag over hovedet. Adgangen til grønne områder for boliger og kvarterer kom ind i planerne. Samtidig kom en ny interesse for fællesskaber og livet mellem husene, så boligområder kunne blive til attraktive lokalsamfund. Og efter mange dårlige erfaringer med bilismens negative konsekvenser kom fremsynte arkitekter og planlæggere med gennemtænkte trafikale løsninger i bebyggelser og bymiljøer. Forhåbentlig kan fredningen understrege alle de gode værdier og danne et udgangspunkt for fremtidig udvikling og brug.

Hvordan kan boligområder skabe levedygtige fællesskaber og velfungerende lokalsamfund? Det spørgsmål tog flere arkitekter fat på, da udfordringerne med 1960'ernes industrielle massebyggeri havde vist sig. Svaret lå i tæt-lave bebyggelser i overskuelige enheder og inddragelse af beboerne. Tinggården i Herfølge af tegnestuen Vandkunsten fra 1978. (Foto: August Fischer)

NI PRIORITEREDE TEMAER

For at skabe et overblik over de mange bygningstyper og bebyggelser går strategien systematisk til værks ved udpege ni temaer, der skildrer de større udviklingslinjer, hver enkelt bygning indgår i. Flere europæiske lande har brugt en tematisk tilgang, og senest har den internationale bevaringsorganisation ICOMOS' komité for 1900-tallets historie lanceret et globalt *"Historic Thematic Framework."* Bygningssynet har hentet inspiration her, men lagt vægt på at formulere temaer, som er særligt karakteristiske for den danske udvikling.

De ni temaer falder i to grupper. Fem af dem omhandler overordnede og tværgående forhold, mens de sidste fire temaer beskæftiger sig med bestemte funktioner og bygningstyper.

De tværgående temaer handler omfatter:

- Fællesskab og medborgerskab
- Form og funktion – arkitekturstrømninger
- By og land – infrastruktur og planlægning
- Energi og mobilitet – fra oliesamfund til grøn energi
- Byggematerialer, bygningskultur og bæredygtighed

Temaer med udgangspunkt i funktioner:

- Gode boliger til alle
- Erhverv – industri og servicesamfund
- Velfærdsstat og velfærdssamfund
- Fritid og det grønne

Det er ikke muligt at præsentere hvert enkelt tema her. De udfoldes i den fulde strategi, der kan hentes på linket nedenfor. Nogle temaer, eksempelvis dem om velfærdsstaten og periodens arkitekturstrømninger, ligger i forlængelse af mange års opbygget viden, mens andre temaer er mere sparsomt belyst og kræver nye undersøgelser. Det gælder temaet om fællesskab, der omhandler foreningsdanmark som bygherre og brugen af arkitektur til at skabe og styrke fællesskaber. Det samme er tilfældet for temaet om energi og mobilitet, der fokuserer på hvordan efterkrigstidens fossilforbrug og massebilisme prægede sin tids byggeri.

EN FÆLLES, LANGSIGTET INDSATS FOR DEN NYERE BYGNINGSARV

Den nye fredningsstrategi er det første skridt i det mangeårige arbejde med den nyere tids bygningskultur. Den videre proces omfatter temaundersøgelser, der indsamler viden og kommer godt rundt i landet for at finde fine fredningskandidater. Der ligger et stort arbejde foran kommende bygningssyn og Slots- og Kulturstyrelsen i at realisere strategien. I det hele taget er et bredere samarbejde med civilsamfund og vidensmiljøer vigtigt, når det drejer sig om efterkrigstidens bygninger, som stadig er i aktivt brug, og hvortil ejere, brugere og beboere ofte har stærke følelsesmæssige bånd til. Den viden og det engagement skal gerne inddrages, så vi både får bevaret de allerbedste eksempler, og lige så vigtigt, at vi får fortalt de gode historier om efterkrigstidens bygningskultur.

Den fulde fredningsstrategi findes her:

https://slks.dk/fileadmin/user_upload/SLKS/Omraader/Kulturarv/Bygningsfredning/Fredede_bygninger/Det_Saerlige_Bygningssyn_-_Strategi_2022_-_Skaerm.pdf

I efterkrigstiden steg danskernes energiforbrug meget markant, især baseret på billig olie. Oliekrisen i 1973 gjorde det interessant at se sig om efter alternative energikilder. En ny og robust vindmøletype blev udviklet af jyske pionerer og siden har den gået sin sejrsgang verden over. Vindmøller ved Nakskov Fjord. (Foto: Jens Toftgaard)

REPRÆSENTATIVITET, FORMIDLING OG MEDEJERSKAB OM UDBREDELSEN AF FREDNINGSTRATEGIEN

Af Mette Slyngborg, medlem af Det Særlige Bygningssyn og museumsinspektør, Sydvestjyske Museer

Med den nye fredningsstrategi som Det Særlige Bygningssyn lancerede i efteråret 2022, pegede strategien på bygningskultur der er repræsentativ for landets nyere historie, men rummede også et ønske om, at forskellige befolkningsgrupper skulle kunne spejle sig i strategien og herved få et medejerskab til den.

Med det overordnede tema ”velfærdssamfundets bygningskultur fra perioden 1945-75”, dækker strategien almen bygningskultur, fra en byggeperiode med det største byggeboom, hvorfra størstedelen af den eksisterende bygningsmasse i dag stammer fra, herunder de mere almindelige bygninger så som etagebyggeri, parcelhuse, institutioner og fabrikker, dvs. bygninger som ikke tidligere har været typiske fredningsemner, ikke mindst på grund af kravet om fredede bygningers alder på minimum 50 år. Selv om disse almene bygninger netop afspejler samfundets nyere historie og identitet og giver mulighed for, at alle kan se sig repræsenteret, så kan det blive en udfordring at skabe forståelse for det ”almindeliges” fredningsværdier. Derfor er der behov for, via et formidlingsarbejde, at ændre forventningerne til, hvad der kan fredes i fremtiden. Ved at fokusere på velfærdssamfundets bygningsarv kan dette fokus forhåbentlig skabe et lokalt medejerskab, hvor borgere kan se sig selv repræsenteret, og hvor fredningen gøres til et demokratisk projekt for flere samfundsgrupper, netop fordi velfærdets bygningsarv er en del af vores hverdagsliv.

Grønne områder i boligkvartererne gav beboerne et tiltrængt åndehul og et rum for fællesskab. Spangsbjergparken i Esbjerg var tegnet af den unge arkitekt Jens Sottrup-Jensen for Esbjerg Almennyttige Boligselskab og bestod af treetagers blokke, der stod færdige i 1955, punkthøjhuse fra 1955-58 og rækkehuse fra 1959-60. (Foto: Mette Slyngborg)

FREDNINGSVÆRDIER I HELE LANDET

Den nuværende geografiske fordeling af fredede bygninger fra perioden efter 1945 viser en overvægt af bygninger på Nordsjælland samt i kommunerne i og omkring København. Der er således få fredede bygninger fra denne periode i Jylland, og slet ingen på Fyn og en enkelt på øerne. De fredede bygninger efter 1945 er især lokaliseret i den nordøstlige del af Sjælland og er fortrinsvis beboelse, en stor del af disse er arkitekttegnede villaer, række- og kædehuse, samt sommerhuse og haveanlæg. Implicit i den nye strategi er ønsket om repræsentativitet og medejerskab, og på samme tid er der fredet ganske få bygninger fra perioden efter 1945 i resten af landet. Der tegner sig således et billede af et skævt Danmark, også når den nye strategi skal udbredes og formidles i hele landet. Derfor skal den nye strategi dække hele landet og sikre lokale eksempler på national fredet bygningskultur fra velfærdssamfundet, så der udover forståelse for fredningssagen også kan opstå lokal stolthed og medejerskab til fredet bygningsarv, som er knyttet til den lokale historie og udvalgt på stedet.

Hvordan får vi strategien ud til alle i landet, så ønsket om at strategien rammer bredt og demokratisk realiseres, så der sikres et nødvendigt medejerskab til fredningssagen? Med den skæve geografiske fordeling og uligevægten i forhold til forskellige samfundsgruppers repræsentation bør det sikres, at prioriteringen af vores fælles kulturarv fordeles ligeligt og rummer flere grupper.

Medejerskab til nye fredninger kan opnås via formidling og inddragelse – ved at formidle, hvorfor der skal fredes og bevares eksempler fra velfærdssamfundets bygningsarv – og det bør ske i lokale miljøer, så der åbnes for et lokalt engagement. Når det lykkes at sætte fokus på lokale fredningsemner og bevaringsværdier, kan det understøtte den lokale identitet og engagementet i bygningskulturen, så den bevares for eftertiden. Dette forudsætter, at nye fredninger geografisk fordeles de steder i landet, hvor der endnu ikke er fredninger fra perioden. Herved kan fredningerne fungere som unikke fyrtårne, der kan understøtte den lokale stolthed.

Håndværkere på kursus i bygningsbevaring. Viden er nødvendigt, når interessen for bygningskulturen skal vækkes og en ny generation gøres klar til overtage ansvaret for bevaringen. (Foto: Mette Slyngborg)

Arbejdet med at formidle de store nationale budskaber om fredninger af velfærdssamfundets bygningsbygningskultur en fælles vigtig opgave for flere aktører, der arbejder med bygningsarven, f. eks. staten, kommuner, bevaringsforeninger og museer, fonde og andre der har aktier i bevaring af bygninger og kulturmiljøer. Det bør være et fælles ansvar at formidle og bevare bygningsarven til de kommende generationer. Så den politiske opbakning til projektet både lokalt, regionalt og nationalt bør styrkes. Målet kunne være, at uanset hvor i landet man bor, så skal man have tilbudt fortællinger om fredningssagen med konkrete eksempler på fredninger, man kan identificere sig med. Alle har et forhold til velfærdssamfundets bygningsarv, da den har været og er en del af rammerne om deres liv. At få disse budskaber ud forudsætter politisk opbakning og afsætning af ressourcer til formålet.

LOKALT MEDEJERSKAB

For at synliggøre den fredede bygningsarv i hele landet kunne et overordnet ønske være, at der alle steder i Danmark i fremtiden kan opleves eksempler på fredningsværdigt byggeri/ anlæg. Formidlingen om det fredede kan ske via dialog, møder, oplæg og pressens medinddragelse, hvor den lokale viden deles, hvorved man får sat den lokale bygningsarv og -identitet på dagsordenen. Her kan fredningen fungere som fyrtårne – lokalt, hvor de styrker den lokale fortælling, de lokale rødder og den lokale identitet. Via landsdækkende kampagner og en løbende inddragelse af borgere i formidling af og om bygningsarven kan man med fortællinger om et steds unikke DNA understøtte en lokal stolthed omkring bygningsarven.

Det handler om at dele den eksisterende viden om bevaringsværdier og kulturhistorien fra et givent sted. Når man sætter fokus på helheder, på detaljer og på de historiske sammenhænge påvirker man synet på bygningsarven og kan være med til at sætte fokus på det, som vi alle omgiver os med, og som har større betydning end vi ofte umiddelbart tillægger det. Når der gøres en indsats med bevaring af både bevaringsværdige og fredede bygninger kan det skabe et momentum på stedet – og bevirke at de gode eksempler smitter. Landsbyerne, forstæderne og kulturmiljøer har hver deres karakter og identitet, som kan udfoldes og formidles i øjenhøjde og derved skabe ny viden og nyt engagement i lokalsamfundet. På samme måde vil en kommende ny udvikling i et område kunne ske i respekt for de eksisterende værdier – men forudsætningen er, at værdierne er kendte og definerede. Der kan sættes ind på mange fronter – udover formidling til borgerne også via målrettede kampagner med for eksempel uddannelse af håndværkere og ejendomsmæglere i et områdes specifikke bygningskultur. Ambassadører for bygningskulturen er udover staten også kommunerne, når de i respekt for bygningsarven fremtidsplanlægger. Museer, fonde, interesseorganisationer, bevaringsforeninger, uddannelsesinstitutioner og andre kulturinstitutioner kan via undervisning, byvandring, udstillinger og øvrig formidling skabe debat om bygningskulturens kvaliteter og den fremtidige udvikling. Indsigt i og forståelse af bygningskulturens betydning som materiel kulturarv bør tilbydes så tidligt som muligt, gerne helt fra folkeskolen og derefter gennem hele livet.

Fredningsstrategien er Det Særlige Bygningssyns opfordring til at arbejde videre med budskabet om, at fremtidens fredede bygninger skal dække hele samfundets udvikling. For at sikre at fredningsstrategien udbredes til hele landet, forudsætter det repræsentativ udvælgelse af fredede emner som gode lokale eksempler, man kan spejle sig i. At borgerne medinddrages og får indblik i strategien inspireret af erfaringer med medinddragelse i bygningskulturen. Det er nødvendigt at flere aktører sammen løfter budskabet om fredningsværdier og fredningsstrategiens mål.

Forudsætningen for at sikre udbredelsen af den nye fredningsstrategi er at udarbejde en plan for udbredelse af strategien – og et formidlingsmateriale, som kan distribueres og bruges til formålet. Og at man kan opleve og identificere sig med lokale fyrtårne, som gode eksempler på fredede bygninger og anlæg.

Boligforeningsbyggerierne fra 1950'erne rummer store kvaliteter, og mange beboere føler en stolthed over kvarteret. (Foto: Jens Toftgaard)

Villa og have på Tuborgvej 99, Gentofte Kommune blev fredet i 2022. (Foto: Mia Kroer Ræbild).

DET ARKITEKTONISKE VÆRK OG EN FREMTIDIG BÆREDYGTIG BYGNINGSKULTUR

Af Nicolai Bo Andersen, medlem af Det Særlige Bygningssyn og professor mso ved Det Kongelige Akademi – Arkitektur, Design, Konservering.

Bygningsfredningsloven har "[...] til formål at værne landets ældre bygninger af arkitektonisk, kulturhistorisk eller miljømæssig værdi". Kulturministeren kan i overensstemmelse hermed "[...] frede bygninger og selvstændige landskabsarkitektoniske værker af væsentlig arkitektonisk eller kulturhistorisk værdi [...]". Men hvad mener vi egentlig når vi taler om et arkitektonisk værk? Og hvad mener vi når vi taler om arkitektonisk værdi?

DEN KLASSISKE VÆRKFORSTÅELSE

Det klassiske værkbegreb tilskrives traditionelt den antikke filosof Aristoteles, der i sin *Nikomakhæiske Etik* beskriver det perfekte kunstværk som det, hvorfra intet kan trækkes og intet tilføjes. Denne forståelse bliver imidlertid allerede i romantikken udfordret og i modernismen yderligere problematiseret med eksempelvis Marcel Duchamps *readymades* og Picassos og Braques *collager* der – ligesom Andy Warhols masseproducerede silketryk og Donald Judds serielle objekter – stiller spørgsmål både ved værket som en geometrisk afsluttet entitet og ved kunstnerens rolle som den omnipotente skaber af noget unikt. Interessant nok tilslutter Kulturministeriet sig i bemærkningerne til Lov om ændring af lov om bygningsfredning, at loven skal kunne rumme de forskellige værkbegreber, der arbejdes med inden for arkitekturen, ligesom det bekræftes, at en helhed mellem bygninger og landskab kan betragtes som et samlet værk. I forlængelse heraf begrænser en fredning ifølge bygningsfredningsloven sig ikke nødvendigvis til bygningen som objekt alene, men kan også omfatte de umiddelbare omgivelser i form af gårdsrum, pladser, fortove, haver, parkanlæg og lignende.

Kunsthistorikeren betragter traditionelt arkitekturværket som et kunstnerisk udtryk bestemt ved historiske, kulturelle, sociale og tekniske faktorer. Ved at beskrive og analysere en bygnings kendetegn og karakteristiske træk kan den særligt indsigtfulde ekspert identificere og klassificere værket som repræsentant for forskellige stilperioder – for eksempel gotik, renæssance, barok, klassicisme eller modernisme. Det er karakteristisk, at værket i denne optik betragtes som en afgrænset helhed, der kan vurderes og bedømmes gennem en tilstræbt objektiv indstilling – på behørig tidsmæssig afstand. I kunsthistorikerens perspektiv har værket væsentlig værdi når det som objektivt kategoriseret entitet udgør en eksemplarisk repræsentant for en bestemt periode. Som eksempel skelner den tysk-britiske kunst- og arkitekturhistoriker Nikolaus Pevsner mellem det almindelige og det fine, når han beskriver et cykelskur som blot en bygning, mens Lincoln katedralen betragtes som *rigtig* arkitektur.

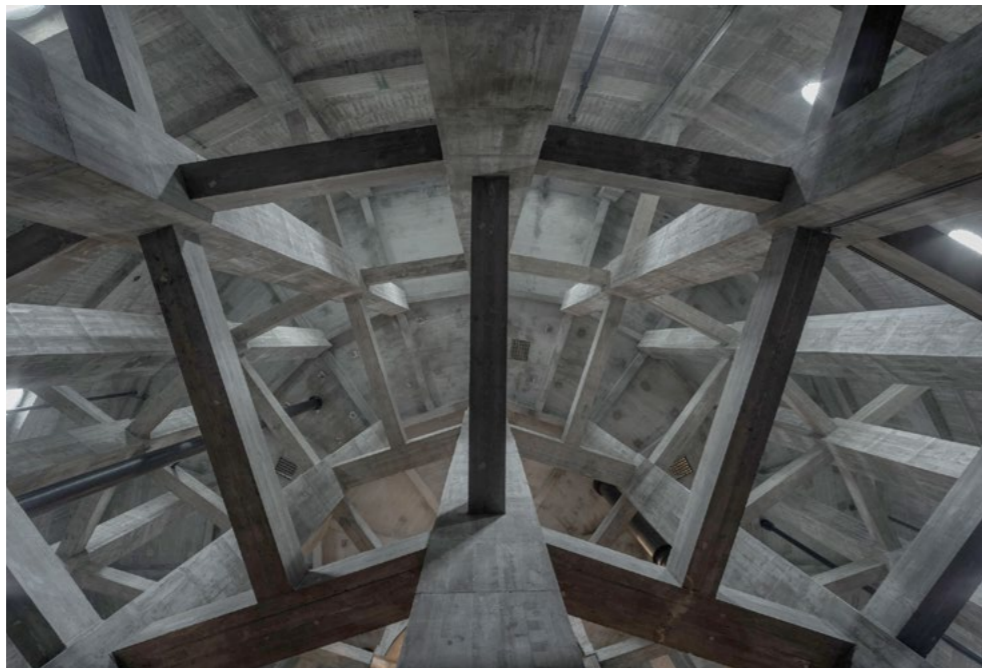
DET FÆNOMENOLOGISKE PERSPEKTIV

I Slots- og Kulturstyrelsens *"Vejledning til vurdering af fredningsværdier"* understreges det, at arkitektoniske værdier ikke er et entydigt begreb. Vejledningen skelner da heller ikke tydeligt mellem kvantitative arkitektoniske værdier som eksempelvis stilmæssige kendetegn og kvalitative, oplevelsesmæssige værdier.

En bygnings helt særlige og umistelige kulturhistoriske og arkitektoniske værdier betegnes i vejledningen som de bærende fredningsværdier, altså den væsentlige værdi der begrunder en fredning. I et arkitektonisk fænomenologisk-hermeneutisk perspektiv giver det imidlertid ingen mening at tale om en bygning som en objektiv betragtet genstand, der kan måles og vejes og efterfølgende sættes i en værdimæssig afgrænset bås. Allerede i 1957 pointerede arkitekt Steen Eiler Rasmussen at „[d]et at forstaa arkitektur er da noget helt andet end at kunne bestemme en bygnings stil efter nogle særlige kendetegn.“ Ifølge Rasmussen er det ikke nok at se arkitekturen, „[m]an maa opleve den, mærke, hvordan den er formet til løsning af bestemte opgaver og afstemt efter en tids hele opfattelse og livsrytme.“

I filosofisk forstand kan man betragte den særlige måde vi befinder os i verden på som karakteriseret ved stemning. Som ordets akustiske konnotation antyder, afhænger stemningen ikke blot af en genstands objektive egenskaber, ligesom stemningen heller ikke udelukkende er et subjektivt spørgsmål. På samme måde som relationen mellem et musikinstrument, en musiker og en tilhører i et specifikt rum er stemningen karakteriseret ved en dynamisk relation mellem en afsender og en modtager – noget der kommer til fremstilling i oplevelsens øjeblik. I det perspektiv handler arkitektur ikke så meget om euklidisk geometri eller stilmæssige kategorier, men snarere om den særlige stemthed, der i betragterens (gen)skabende handling sker i den specifikke situation. Som sådan bør æstetik ikke forstås som en simpel smagsdom, der dikterer hvad der er grimt og pænt, men derimod som den særlige erkendelseform hvorved man gennem kropslig interaktion, sansning og affektiv ramthed erfarer en meningsfuld sammenhæng med verden.

Brønshøj Vandtårn. (Foto: Lars Rölfsted Mortensen)

Hvad bestemmer dette? Som også Steen Eiler Rasmussen pointerer, er den traditionelle arkitektur karakteriseret ved en særlig fornemmelse for *sted*, *stof* og *brug*. Et arkitekturværks særlige stemning kommer til fremstilling ved, at betragteren gennem kropslig interaktion, sansning og affektiv ramthed mærker hvordan relationen til sted, stof og brug danner en betydningsfuld situation med helhedskarakter. Der er noget der træder frem som noget meningsfuldt som en fortætning i ople-

velsens vibrerende væv. Som sådan er et arkitekturværk en begivenhed der finder sted i en dynamisk, interagerende proces gennem det jeg vil kalde arkitekturens *meningsstiftende faktorer*.

VÆRKET AARHUS UNIVERSITET

Et aktuelt eksempel på et arkitektonisk og landskabsarkitektonisk værk, hvis betydning kommer særligt tydeligt til fremstilling i en syntese mellem sted, stof og brug er Aarhus Universitet. Anlægget er beliggende i et kuperet morænelandskab dannet under den seneste istid. Det højtliggende plateau omkring Aarhus gennemskæres af dybe tunneldale dannet af smeltevand, der har løbet under isen. Campus er vokset op omkring en markant morænekloft, hvorigennem en bæk løber fra den højest beliggende del af Universitetsparken og videre gennem Vennelystparken på vej ud mod Aarhusbugten. Landskabet er bearbejdet med den engelske landskabshave som forlæg. I modsætning til den franske barokhave, der ved hjælp af symmetri og lange, lige akser tilstræber at undertvinge sig naturen, tager den engelske tradition udgangspunkt i en eksisterende topografi, hvis karakteristiske træk fremhæves ved hjælp af særlige kompositionselementer.

I bogen *Bygninger og landskab* peger landskabsarkitekt Sven-Ingvar Andersson på, hvordan en teknik han kalder 'summering af scenerier' bevidst arbejder med hvert sceneri som standpunkt på vej mod det næste. Gennem brug af traditionelle kompositionselementer som træer, vandløb, broer og bygninger inviteres betragteren af Aarhus Universitetspark ved hjælp af slyngede stier og rette sigtelinjer på langs og på tværs af morænekloften til at bevæge sig videre gennem parken i et sammenhængende, rytmisk forløb. De enkelte dele giver ikke mening hver for sig, kun tilsammen danner bygninger og landskab en oplevelsesmæssig helhed, syet sammen af varierede bevægelsesforløb og perspektiviske kig.

Materialet er landskabets: græs, egetræer, gul tegl. Mursten lagt på mursten i knappe bygningskroppe ligger som var de vokset op af terrænet. Bygningerne er organiseret i en på samme tid stram og løs ortogonal komposition; de højeste længer på langs af morænekloften, de lavere mellebygninger på tværs. Trukket tilbage på kanten af de græsbevoksede skråninger understreger og forstærker de gule teglstensbygninger istidslandskabets forløb. Samspillet mellem det karakterfulde morænelandskab og det lavmælte arkitektoniske udtryk karakteriseret ved de velproportionerede bygningskroppe, den enkle detaljering og den rige stoffige karakter, giver Aarhus Universitet en helt unik stemning.

Når man bevæger sig rundt gennem anlægget, får man en følelse af afslappet, men koncentreret ro. Ifølge arkitekt Kay Fisker bør arkitektur netop være en ramme om en 'naturlig' livsform, ikke et mål i sig selv. I artiklen "*Persondyrkelse eller anonymitet*" fra 1964 understreger Fisker vigtigheden af, at vores omgivelser er karakteriseret ved helhed – i modsætning til at blot bestå af en række enkelte, sensationelle værker. Det er den mere anonyme og tidløse arkitektur, der skal præge vores byggede miljø, ikke modeprægede enkeltpræstationer. I Aarhus Universitet er det den konsekvente og markante helhed dannet i en symbiotisk interaktion mellem det kuperede istidslandskab og de prunkløse teglstensbygninger i menneskelig skala, der inviterer til deltagelse og ligeværdigt møde på tværs af universitetets fakulteter og byens borgere. Som sådan får Aarhus Universitet sin helt særlige betydning, når betragteren gennem kropslig interaktion (gen)skaber værket som den særlige rumlige situation, der ved hjælp af landskabets materialer understreger og forstærker det kuperede morænelandskab og danner en meningsfuld ramme om det gode liv.

Som sådan er Aarhus Universitet, Universitetsparken og Vennelystparken et arkitektonisk og landskabsarkitektonisk værk på højeste internationale niveau. Det er hverken bygningerne eller landskabet hver for sig der er interessante, men netop samspillet mellem sted, stof og brug, der giver den oplevelsmæssige helhed, hvorved betragteren erfarer en meningsfuld sammenhæng med verden. I det perspektiv opstår værkets arkitektoniske værdi ikke (alene) som resultat af en dom baseret på abstrakte begreber eller objektive kendetegn, men gennem den helt særlige stemthed der kommer til fremstilling i den specifikke situation med helhedskarakter. I et fænomenologisk-hermeneutisk perspektiv handler det således ikke om arkitektens livsforløb, bygningens stil eller enkeltdeles formelle karakteristika, men derimod om værkets evne til at etablere en meningsfuld relation til sted, stof og brug – under indflydelse af tid. Et bygnings- eller landskabsarkitektonisk værks væsentlige værdi er i dette perspektiv et resultat af den brug og de betydninger, en bygning har for mennesker. I den interagerende oplevelse er der skabt en særlig emotionel forbindelse; der er noget man værdsætter og gerne vil passe på.

Avedøreværket. (Foto: Lars Rolfsted Mortensen)

BEVARING OG BÆREDYGTIGHED

I bestræbelsen på at „[...] værne landets ældre bygninger af arkitektonisk, kulturhistorisk eller miljømæssig værdi“ kan man således identificere et vist sammenfald af interesser mellem formålet i bygningsfredningsloven og målsætningen med Brundtlandrapporten Vores fælles fremtid, der definerer at „[e]n bæredygtig udvikling er en udvikling, som opfylder de nuværende behov, uden at bringe fremtidige generationers muligheder for at opfylde deres behov i fare.“ Med en fælles forpligtelse på at tænke og handle langsigtet, er bygningsbevaring og bæredygtighed dermed ikke hinandens modsætninger, men derimod to sider af samme sag. Selvom alle i øjeblikket taler om bæredygtighed, er begrebet slet ikke nyt. I 1713 beskrev Hans Carl von Carlowitz bæredygtig brug inden for skovbrug som det nødvendige og langsigtede perspektiv der kan sikre, at en ressource ikke udtømmes, men er til rådighed for kommende generationer. Det handler ifølge Carlowitz om ligevægt mellem tilvækst og afkast i et givent system og kan opnås gennem strategierne *effektivisering*, *substitution* og *begrænsning*. I en nutidig fortolkning, der også understreges af FN's klimapanel IPCC, er det et spørgsmål om at udnytte energi og ressourcer bedre, anvende fornybare ressourcer – og ganske enkelt lade være med at bruge så meget.

EN NY FORSTÅELSE AF ARKITEKTENS OPGAVER

I dag er klimavidenskaben meget tydelig. Hvis vi skal have bare en minimal chance for at overholde Parisaftalens målsætning om at begrænse den globale temperaturstigning til 1.5°C skal der ifølge IPCC ske „[...] øjeblikkelige og dybe emissionsreduktioner på tværs af alle sektorer [...]“. Da byggebranchen med 36% af EU's CO2-emissioner og 40% af energiforbruget bærer en stor del af ansvaret, er der brug for et radikalt paradigmeskift i den måde vi tænker og bygger på i dag. Arkitektens opgave har siden Anden Verdenskrig hovedsagelig været at udvide territoriet og bygge flere kvadratmeter. I opbygningen af velfærdssamfundet har det betydet et enestående kvalitetsløft af den generelle bygnings- og boligstandard, til glæde for et stort flertal af befolkningen. I dag er vi imidlertid blevet mindet om, at fortsat eksplosiv vækst inden for de begrænsede planetære grænser ganske enkelt ikke kan lade sig gøre. Da flere aktuelle studier samtidig dokumenterer, at det er bedre at bevare end at rive ned og bygge nyt, bliver arkitektens opgave i fremtiden i langt højere grad bevaring og 'retrofit' af den eksisterende bygningsmasse.

Selvom de fredede bygninger kun udgør en forsvindende lille del af den samlede bygningsmasse, får arbejdet med bygningsfredning derfor en helt ny aktualitet og relevans. I stedet for at blive betragtet som en besværlig begrænsning af muligheder, bør en fredning ses som et velkomment fremadrettet potentiale. Som også den internationale bevaringsorganisation ICOMOS beskriver det, er kulturarven en kilde til kreativitet og inspiration, der kan hjælpe til at besvare de spørgsmål klimavidenskaben ikke kan hjælpe med, nemlig hvilke tilpasnings- og mitigationsstrategier der er mest brugbare inden for et givent system. Det er ikke fordi vi skal leve som i gamle dage, men fordi den byggede kulturarv indeholder en skat af information om og inspiration til, hvordan vi kan indrette os på en måde, der er i (bedre) balance med de planetære grænser. En fremtidig bæredygtig bygningskultur handler om både at effektivisere energi- og ressourceforbruget, sikre brugen af fornybare ressourcer samt at begrænse overflødig forbrug. Her kan de fredede bygninger medvirke til at sikre mennesker en erfaring af sammenhæng og mening – en følelse af at høre til. En fremtidig bæredygtig bygningskultur handler i det perspektiv om at „[...] værne landets ældre bygninger af arkitektonisk, kulturhistorisk eller miljømæssig værdi“ med respekt for de planetære grænser – til glæde for nuværende og fremtidige generationer.

KULTURHISTORISKE FREDNINGSVÆRDIER

Af Ulla Kjær, medlem af Det Særlige Bygningssyn og seniorforsker, Nationalmuseet

Bygningssynet 2015-19 rundede sin virksomhed af med et stort ønske om, at det blev muligt at frede helheder eller kulturmiljøer af national betydning for derigennem at redde eksempelvis facadeforløb og sammenhængende bebyggelser, som er i fare for at gå til grunde. I den tid bygningssynet 2019-23 sad skete dette ikke, men der blev taget et positivt skridt i den rigtige retning med aftalen om planloven fra juni 2022. Den tager fat på sikring af kulturmiljøer med fokus på bykernerne i middelalderlige købstæder og kan dermed give gode erfaringer, som forhåbentlig kan udbredes til andre kulturhistoriske værdier af national betydning. Indtil nu er mange af disse værdier nemlig faldet ned i et tomrum mellem bygningsfredningslovens fredede og bevaringsværdige bygninger og planlovens kulturmiljøer.

Et vigtigt udgangspunkt for debatten om kulturhistoriske fredningsværdier er en mere præcis definition af begreberne kulturhistorie og kulturmiljø i forhold til fredningsbegrebet. Indtil 1. januar 1980 var de fredede bygninger opdelt i to kategorier, A og B. Ejere af både A- og B-fredede huse skulle anmelde alle bygningsændringer, men kun de første skulle rette sig efter myndighedernes eventuelle indvendinger. I 1966 blev det indført, at facaderne af de B-fredede huse skulle vurderes efter de samme regler som de A-fredede bygninger. Det gav en mulighed for at frede huse, som først og fremmest var værdifulde ved at indgå i en større sammenhæng, dvs. i et kulturmiljø. Men i mange af disse bygninger levede interiørene ikke op til husenes ydre, og efter at samtlige fredede huse i 1980 blev underlagt de krav, der blev stillet til de oprindelige A-fredninger, blev de rent facadefredede bygninger i flere tilfælde senere affredet – med det resultat, at der opstod huller i de forhen sikrede gadeforløb. Affredningerne foregik fortrinsvist efter fredningsgennemgangen 2010-16, og deres omfang og konsekvenser kunne næppe forudses i 1980. Men i årene heromkring blev der gjort en betydelig indsats for de bevaringsværdige bygninger og kulturmiljøer. Der var i 1977 blevet oprettet et bygnings- og boligregister for hele den danske bygningsbestand, og i 1982 blev der nedsat et udvalg, som dels skulle sikre et betryggende vedligehold af ældre, bevaringsværdige, men ikke fredede ejendomme på land og i by, dels overveje grundlaget for, hvilke bygninger, der faldt ind under denne kategori, samt om projektet kunne hjælpes på vej ved f.eks. ændringer i lovgivningen.

Bevarings- og vedligeholdelsesudvalget nåede hurtigt frem til fire parametre for en bygnings værdi, nemlig dens alder (og originalitet), dens arkitektoniske kvalitet, dens kulturhistoriske interesse og dens betydning for det omgivende kulturmiljø. Mange interessenter blev spurgt til råds og meldte ind med forslag til yderligere præciseringer af de fire kun delvist objektive kriterier. Der blev peget på betydningen af at bevare emner, der var karakteristiske for en bestemt periode sammenholdt med det kulturelle indhold, og det blev understreget, at bygninger, der havde mistet deres oprindelige funktion, var særligt udsatte. Flere fandt det især vigtigt at sikre samlede helheder, og Statens Museumsnavn oplyste en række eksempler på bygningskomplekser med en høj kulturhistorisk bevarings-

Dette enkle og upåfaldende fredede hus i Middelfart rummer en væsentlig historie om socialforsorg for velfærdsstaten. I 1767 opførte købmand Christian Iversen bygningen til fribolig for fire fattige enker. Huset var dengang den eneste grundmurede bygning i byen ud over kirken, og det har fungeret som ældrebolig helt frem til 1988. (Foto: Jens Toftgaard)

værdi, nemlig ”bygninger eller helheder, som vidner om særlige erhverv, mennesker, sociale grupper, levevilkår og produktionsforhold på forskellige tidspunkter i netop den egn eller det miljø. - I én egn kan det være de store gårde fra omkring 1850, på en anden egn kontrasten i herregårde og husmandskolonier, der er de særligt fortællende træk. På én egn kan det være en byggeskik i mur, på en anden en byggeskik i bindingsværk, på én egn gamle tætte landsbyer, på en anden spredte nye gårde og stationsbyer o.s.v.”

I sin afslutningsrapport fra 1984 anbefalede bevarings- og vedligeholdelsesudvalget en intensivering af registreringen af såvel enkeltbygninger som hele miljøer. Det tilrådede, at konstateringen af bevaringsværdierne blev henlagt til kommunerne og gennemført som en frivillig ordning, hvor bevaringsværdi dog kunne udløse tilskud til bygningsvedligehold. Udvalget pegede endelig på, at kommunerne kunne oprette genbrugsmagasiner for bygningsdele og støtte lokale bevaringsinitiativer.

Registreringen af bevaringsværdierne blev virkelig forankret i kommunerne. Men siden 1984 har det gang på gang vist sig, at den kommunale interesse for bevaringsværdier hurtigt viger for tiltag, der kan tiltrække og fastholde nye indbyggere. Når der endelig inddrages bevaringsværdier, er det typisk de objektive håndgribelige, dvs. bygningens alder og til nød arkitektoniske værdier. Den vanskeligt aflæselige kultur- og miljømæssige sammenhæng er alt for nem at overse.

I bygningsfredningslovens §1 hedder det, at ”Loven har til formål at værne landets ældre bygninger af arkitektonisk, kulturhistorisk eller miljømæssig værdi, herunder bygninger, der belyser bolig-, arbejds-, og produktionsvilkår og andre

væsentlige træk af den samfundsmæssige udvikling.” §3 forklarer, ligeledes med brugen af ordet ”eller” til at understrege, at der kan være tale om to forskellige grupperinger, at ”Kulturministeren kan frede bygninger og selvstændige landskabsarkitektoniske værker af væsentlig arkitektonisk eller kulturhistorisk værdi, som er over 50 år gamle”. I princippet kan der således godt fredes værker, hvor kulturhistorien udgør den bærende fredningsværdi. I praksis kan det være svært at gennemføre, fordi værdien dermed ligger i en repræsentativ, men ofte mindre håndgribelig og måske forældet brug. Kulturhistoriske fredninger skal balancere mellem at fastfryse stederne i et musealt status quo – og at sagsbehandle på en funktion.

KULTURHISTORISKE VÆRDIER

Uden fredninger, som koncentrerer sig om kulturhistorien frem for at se på de arkitektoniske aspekter, vil der opstå store huller i fundamentet for vores viden om det historiske Danmark. For eksempel småhåndværk, kulturelle mødesteder og skovdrift er voldsomt underrepræsenterede i den fredede bygningsmasse. Ikke desto mindre blev bygningsynet 2015-19 underkendt i sagen om de såkaldte slagterboder på Vesterbro, da vurderingen af deres fredningsværdi lagde større vægt på deres ydmyge arkitektoniske egenskaber end på deres unikke kulturhistoriske betydning. Bygningsynet 2019-23 var i 2020 selv med til at affrede en stor del af det hundredårige spise- og forlystelsesetablisement Lorry på Frederiksberg (Allégade 7, 9 og 11) ud fra den begrundelse, at anvendelsen som forlystelsesetablisement ”har medført talrige bygningsændringer, der i afgørende grad har forringet den arkitektoniske værdi”. Fra Frederiksberg Kommunes side blev der i denne anledning spurgt, hvorvidt man kan ”opretholde en fredning alene på grund af kulturhistoriske værdier, hvis de arkitektoniske værdier er gået tabt?”. Lovens

Dæmpegård i Tokkekøb Hegn hører til landet ældste skovridergårde. Naturstyrelsen mente ikke længere det var vigtigt at bevare dette væsentlige element i skovens kulturlandskab og ønskede at rive den ned. En lokal borgergruppe har indtil videre forhindret dette, men gårdens fremtidige status er endnu uvis. (Foto: Dæmpegårds venner)

svar er et klart ja. Men den har ikke taget stilling til, at det er og bliver nemmere at måle konkrete bygningsmæssige forhold end funktionelle værdier.

Nogenlunde samtidig med sagen om Lorry blev bygningssynet præsenteret for en potentiel fare for en nedrivning af en af Naturstyrelsens ejendomme: Dæmpegård i Tokkekøb Hegn, Allerød Kommune. Bygget i 1788 af en af Danmarks bedst kendte forstmænd er Dæmpegård en af landets absolut ældste skovridergårde, hvortil kommer, at den indgår i en naturfredet lysning, der af Naturfredningsforeningen beskrives som et "enestående smukt eksempel på de skovlysninger med store natur- og kulturhistoriske kvaliteter, der indtil ca. 1940-50'erne var almindelige mange steder i de nordsjællandske statsskove". Gården blev besigtiget med henblik på en eventuel fredning, men endnu engang blev de arkitektoniske træk tillagt en større værdi end de kulturhistoriske, og det trak ned under fredningsniveau, at hovedbygningen har fået tilføjet en sekundær gavllaltan. Hvis Dæmpegård var blevet anskuet ud fra et overvejende kulturhistorisk synspunkt, ville den fredede bygningsmasse være blevet beriget med et enestående monument: en gård bygget af hensyn til skovens drift og anbragt midt i skoven, sådan som det blev almindeligt efter adskillelsen af skov og land i 1700-tallets sidste år. Den ville vidne om en af de vigtigste perioder i den danske skov- og landbrugshistorie, og ville med sit tilknyttede landbrug til stedets selvforsyning samtidig fortælle om forstembedsmændenes levevilkår. Denne type gårde er absolut ikke almindelige! Enligt beliggende bygninger i landzone som Dæmpegård falder i øvrigt hurtigt igennem de kommunale bevaringsnet. En bevarende lokalplan ville jo udelukkende skulle omfatte denne gård.

Hvis vi vil sikre, at også vi nu og i fremtiden kan opleve bygninger og miljøer, der favner hele det danske samfunds historie, må vi lære af sagerne om slagterboderne, Lorry og Dæmpegård. En del ville kunne reddes gennem en gradueret fredning, hvor den eller de lavere kategorier koncentrerer sig om bygningens værdier i det ydre. Men en gradueret fredning alene vil ikke løse alle problemer. Muligheden for at beskytte helheder af national værdi vil være af central betydning sammen med en præcis definition af begrebet 'kulturhistoriske fredningsværdier'.

Villa og have på Ådalsvej 5, Vanløse, Københavns Kommune blev fredet i 2022. Inklusiv havens "solgryde" i gule tegl. (Foto: Nanna Secher Larsen)

SAGER FORELAGT DET SÆRLIGE BYGNINGSSYN

SAGERNE ER OPLISTET TEMATISK OG KRONOLOGISK
EFTER MØDEDATO

BYGGESAGER

Indholdet af synets udtalelse er gengivet helt kort uagtet udtalelsen har en længere begrundelse. Ja = positiv udtalelse. Nej = negativ udtalelse.

2019*

Schackenborg Slot, Schackenborg 1, Tønder Kommune. *Ny elevator.* Ja.

2020

Hofteatret, Christiansborg Slot 1, Københavns Kommune. *Ny hovedtrappe.* Ja.

Kildeskovshallen, Adolfsvej 25, Gentofte Kommune. *Udvidelse af svømmehallen.* Ja.

Bispebjerg Hospital, De helende Haver, Bispebjerg Bakke 23, Københavns Kommune. *Helhedsprojekt inkl. tilgængelighed.* Ja.

Bellevue Strandbad, Herrernes fællesomklædningsbygning, Strandvejen 340, Gentofte Kommune. *Nyindretning.* Ja.

Irmas Kafferisteri, Korsdalsvej 103, Rødovre Kommune. *Nyindretning.* Nej.

Herning Højskole, Højskolevej 11, Herning Kommune. *Tilføjelse af trappe- og elevatorårn til højhuset.* Nej.

Frederiksborg Slot, Marmogalleriet, Frederiksborg Slot 1, Hillerød Kommune. *Restaureringsholdning til hhv. bygningsværk og skulpturprogram.* De skal være forskellige.

Carlsberg, Kedelhuset, Pasteursvej 9, Københavns Kommune. *Nyindretning af Kedelhuset.* Ja.

Frederikslund, Frederikslundsvej 21, Rudersdal Kommune. *Genetablering af stueetagens oprindelige høje vinduesformat samt to nye kviste og en ny haveportal.* Ja.

Lerkenfeld, Svingelbjergvej 106, Vesthimmerlands Kommune. *Nedtagning af skalmur mod syd og istandsættelse af bindingsværksfacade samt nye vinduer heri.* Ja.

Børglum Klosterkirke, Børglum Klostervej 255, Hjørring Kommune. *Indvendig restaurering, herunder bevaring af draperiets sorte bemaling i koret.* Ja.

2021

De Danske Spritfabrikker, C.A. Olesens Gade 1, Aalborg Kommune. *Forhøjelse af kedelhal og værkstedsbygning.* Ja.

* Synets første møde var den 7. november 2019.

Den Gamle Latinskole, Præstegade 14, Kalundborg Kommune. *Nyindretning af kirkelade, herunder udvidelse af kælder.* Ja.

Ørslev Kloster, Hejlskovvej 15, Skive Kommune. *Udvidelse af små trappehuse i gårdrummet.* Nej.

Aarhus Rådhus, Rådhuspladsen 2, Aarhus Kommune. *Ændring af forpladsens hovedform.* Nej.

Frederiksberg Slot og Lakajgården, Roskildevej 26, 26A og 28, Frederiksberg Kommune. *Restaurering og nyindretning af Kongestalden.* Ja.

Soldins Stiftelse, Skindergade 34, Københavns Kommune. *Istandsættelse og restaurering.* Ja.

Stærekassen, August Bournonvilles Passage 5, Københavns Kommune. *Indretning til "Børnenes Kongelige Teater".* Ja.

Ålholm, Ålholm Parkvej 4, Guldborgsund Kommune. *Istandsættelse.* Ja.

Højdebeholderanlægget på Tinghøj, Vandtårnsvej 60, Gladsaxe Kommune. *Udvidelse.* Ja.

Staldbygning til Troense Gamle Skole, Strandgade 1, Troense, Svendborg Kommune. *Genopretning af bygning.* Ja.

Gl. Holtegård, Attemosevej 170, Rudersdal Kommune. *Udvidelse ved påbygning af hovedbygning.* Nej.

2022

Mølleporten, Storegade 75A, Stege, Vordingborg Kommune. *Adgang til tagetagen.* Ja.

Villa Kampen, Strandvejen 104, Aarhus, Aarhus Kommune. *Retablering af haveanlæg.* Ja.

De Danske Spritfabrikker, C.A. Olesens Gade 1 og Strandvejen 16, Aalborg, Aalborg Kommune. *Istandsættelse og ombygning.* Ja.

Frederiksborg Slot, Marmorgalleriet, Frederiksborg Slot 1, Hillerød Kommune. *Godkendelse af den nyhuggede skulptur Saturn til restaureringen af marmorgalleriet.* Ja.

Baron Boltens Gård, Gothersgade 8, København, Københavns Kommune. *Nyopførsel af nedrevet kobbersmedje.* Nej. *Retablering af gadefacader mod Gothersgade.* Ja.

Rudersdal Rådhus, Øverødvej 2, Holte, Rudersdal Kommune. *Tilgængelighed til byrådssalen, etablering af ny elevator.* Ja.

Ålholm, Ålholm Parkvej 4, Guldborgsund Kommune. *Etablering af elevator i gårdrum eller i hovedtrapperum.* Nej.

Tinghøj Højdebeholderanlæg, Vandtårnsvej 60, Gladsaxe Kommune. *Ombygning af nordre vandreservoirer og forhøjelse med en inspektionsetage samt nyopførsel af bygning øst for disse.* Ja.

Stærekassen, August Bournonvilles Passage 5, Københavns Kommune. *Etablering af ny indvendig elevator på rette sted.* Ja.

2023#

Charlottenborg, Kongens Nytorv 1, Københavns Kommune. *Tilgængelighed, elevatorer mv., samt ombygning af festsal.* Sag skal genforelægges.

Bankland, Holmens Kanal 2-10, Københavns Kommune. *To nye døre Erichsens Palæ tempelgavl.* Ja.

Sophienberg, Rungsted Strandvej 219 og 221, Hørsholm Kommune. *Opførelse af to nye pavilloner.* Ja.

Tranhuset, Strandgade 106, Københavns Kommune. *Istandsættelse og ombygning til skoletjeneste og udstillingsbygning.* Ja.

Danmarks Nationalbank, Havnegade 5, Københavns Kommune. *Opdriftssikring og udvendige arbejder samt orientering om fremtidigt delprojekt vedr. indvendige arbejder.* Ja.

Carlsberg, Kraftværket, Pasteursvej 7, Københavns Kommune. *Skitseprojekt til ny indretning af Kraftværket. Genetablering af obelisk på vandtårnet.* Ja. *Etablering af ny forbindelsesbygning med elevator mellem vandtårnet og maskinhuset.* Nej. *Genetablering af tagbygning på maskinhuset.* Nej ikke som glasbygning. *Ny elevator i CO2-bygningen.* Ja. *Indretning af maskincentral til udstillings- og erhvervsfaciliteter.* Ja.

Stærekassen, August Bournonvilles Passage 5, Københavns Kommune. *Etablering af elevator samt ombygning af teatersalens gulv til Børneuniverset.* Ja.

Liselund, Aunbjergvej 6, Silkeborg Kommune. *Ombygning ifm. etablering af refugium mv.* Sag skal genforelægges.

Grøns Gård, Holmens Kanal 10, Københavns Kommune. *Ombygning til hotel – forbindelser til nabobygninger.* Ja.

FREDNINGER

2020

Fyns Kunstmuseum, Jernbanegade 13, Odense Kommune.

Fredningsomfang: *Forhus og tilbygning (1884-85 af Frederik Emil Andersen og Emil Schwanenflügel; udvidet 1896-97 af Niels Jacobsen) samt de umiddelbare omgivelser på matr.nr. 1281.*

Foreslået af Landsforeningen for Bygnings- og Landskabskultur.

Danzigmannvej 6, Læsø Kommune.

Fredningsomfang: *Den firlængede, delvis tangtækte gård (1600-tallet, udvidet flere gange; nordvestlængen ca. 1928) med stuehusets udløberfløj i nordøst, staldlængens udskud på gårdsiden mod sydvest, den pigstensbelagte gårdsplads med brønd, pigstensbelæggningerne langs bygningernes ydersider, møddingsplads og ajlebeholder samt det fritliggende tangtækte udhus nord herfor med pigstensbelægningen langs nord- og vestsiden.*

Aarhus Cyklebane, Jyllands Allé 79, Aarhus Kommune.

Forslagets omfang: *Cykelbanen (af Clemens Schürmann 1940), med Løbsledertårn, Ryttergård, Tribune (af Eske Kristensen 1954 og ombygget efter brand af Stadsarkitekten 1980) og nære omgivelser.*

Foreslået af Landsforeningen for Bygnings- og Landskabskultur.

Indstillet af Det Særlige Bygningssyn, men ikke fredet af Slots- og Kulturstyrelsen.

Kastanievej 16, Rudersdal Kommune.

Fredningsomfang: *Villaen (1933 af tømrermester L.V. Sørensen) med have (1979 af landskabsarkitekt C.Th. Sørensen).*

Foreslået af Landsforeningen for Bygnings- og Landskabskultur.

2021

Lyngskrænten 5, Holte, Rudersdal Kommune.

Fredningsomfang: *Villaen med carport (1987 af Tage Lyneborg) samt vandhaven og haven (1987 af Cornelia Zibrandtsen i samarbejde med Tage Lyneborg).*

Tuborgvej 99, Hellerup, Gentofte Kommune.

Fredningsomfang: *Villaen (1940 af Tyge Hvass) med have (1941 delvis efter C.Th. Sørensen).*

Foreslået af Landsforeningen for Bygnings- og Landskabskultur.

Ådalsvej 5, Vanløse, Københavns Kommune.

Fredningsomfang: *Villaen (1939 af Edvard Heiberg) og haven (1939 af C.Th. Sørensen).*

Foreslået af Landsforeningen for Bygnings- og Landskabskultur.

Vestagervej 29, Hellerup, Københavns Kommune.

Fredningsomfang: *Villaen (1924 af Johannes Magdahl Nielsen) og haven (1924 af G.N. Brandt).*

2022

Randbølvej 13, Vanløse, Københavns Kommune.

Fredningsomfang: *Villa (1949 af Edvard Heiberg) med have og redskabsskur (1949 af C.Th. Sørensen).*

Aarhus Universitet, Nordre Ringgade 1 m.fl., Aarhus Kommune.

Forslagets omfang: *Det selvstændige landskabsarkitektoniske værk Universitetsparken og Vennelystparken (1933- af landskabsarkitekt C.Th. Sørensen); Den første Institutbygning (1933 af arkitekt C.F. Møller, Kay Fisker og Poul Stegmann); Naturhistorisk Museum med teglstensmuren langs adgangsvejen fra syd (1941 af arkitekterne C.F. Møller, Kay Fisker og Poul Stegmann); Kollegium 4 (1946 af C.F. Møller, Kay Fisker og Poul Stegmann); Hovedbygningen med fritstående murstensbuer mod nord og solskinsplads med fritstående murstensbuer mod syd samt den underjordiske passage mellem Nordre Ringgade og Universitetsparken (1946 af arkitekt C.F. Møller); Eforboligen og Kollegium 7 (1949 og 1950 af C.F. Møller); Tandlægeskolens østre fløj (1961 af arkitekt C.F. Møller); Bogtårnet (1963 af arkitekt C.F. Møller); Administrationsbygningen, Stakladen, Studenterbygningen og pladsen herimellem samt de underjordiske forbindelsesgange (1964 af arkitekt C.F. Møller); Institut for Matematiks hovedfløj, tværføj og auditorium (1964 af arkitekt C.F. Møller).*

Foreslået af Landsforeningen for Bygnings- og Landskabskultur.

Afgørelse om fredning trukket tilbage til fornyet behandling af Slots- og Kulturstyrelsen i 2023.

Kejserens Villa, Kejserensvej 1, Fredensborg Kommune.

Forslagets omfang: *Villa inklusiv tilbygning og orangeri (1853).*

Foreslået af Landsforeningen for Bygnings- og Landskabskultur.

Ikke indstillet til fredning af Det Særlige Bygningssyn.

Vindbyholtgård, Vindbyholtvej 8, Faxe Kommune.

Forslagets omfang: *Gårdens fire delvist sammenbyggede længer (ca. 1650 ff.)*

Foreslået af Landsforeningen for Bygnings- og Landskabskultur.

Ikke indstillet til fredning af Det Særlige Bygningssyn, men anbefaling om udpegning som bevaringsværdig.

Historisk Botanisk Have, Slotsruinen 1, Vordingborg Kommune.

Forslagets omfang: *Historisk Botanisk Have (1921 af G.N. Brandt).*

Foreslået af Landsforeningen for Bygnings- og Landskabskultur.

Ikke indstillet til fredning af Det Særlige Bygningssyn.

Måneporten, Strandvejen 724, Springforbi, Lyngby-Taarbæk Kommune.

Fredningsomfang: *Måneporten (1934 af C.Th. Sørensen).*

Foreslået af Landsforeningen for Bygnings- og Landskabskultur.

Søvigård, Søvigårdvej 51, Varde Kommune.

Forslagets omfang: *Hovedbygningen (1766).*

Foreslået af Landsforeningen for Bygnings- og Landskabskultur.

Ikke indstillet til fredning af Det Særlige Bygningssyn, men anbefaling om udpegning som bevaringsværdig.

2023#

Galionsgården, Landevejen 27, Fanø Kommune.

Forslagets omfang: *Længehuset og havelågen med galionsfigur ved vejen (ca. 1750).*

Foreslået af Landsforeningen for Bygnings- og Landskabskultur.

Ikke indstillet til fredning af Det Særlige Bygningssyn.

Snedkerens Hus, Als Oddevej 56, Mariagerfjord Kommune.

Fredningsomfang: *Længehuset med omkringliggende pigstensbelægning (1831 af snedker Anders Bach).*

Foreslået af Landsforeningen for Bygnings- og Landskabskultur.

Glasalstrup, Alstrup Allé 11, Aarhus Kommune.

Fredningsomfang: *Kontorbygningen (1966-67 af arkitekt Knud Blach Petersen) med omgivende græsplæne, terrasse med betonstøbte havemøbler, bevoksningen på matriklen samt støttemuren af beton mod Alstrup Allé.*

Aarhus Universitet, Nordre Ringgade 4 m.fl., Aarhus Kommune.

Forslagets omfang: *Det selvstændige landskabsarkitektoniske værk afgrænset af Nordre Ringgade, Nørrebrogade, Wilhelm Meyers Allé, Ole Worms Allé, Karl Verners Vej og Langelandsgade "den centrale park" (1933 af landskabsarkitekt C.Th. Sørensen) og bygningsfredning af følgende ni bygnings-komplekser: 1. Den Første Institutbygning (1933 af arkitekterne C.F. Møller, Kay Fisker og Poul Stegmann); 2. Naturhistorisk Museum med teglstensmuren langs adgangsvejen fra syd (1941 af arkitekterne C.F. Møller, Kay Fisker og Poul Stegmann); 3. Kollegium 4 (1946 af arkitekterne C.F. Møller, Kay Fisker og Poul Stegmann); 4. Hovedbygningen med fritstående murstensbuer mod nord og solskinsplads med fritstående murstensbuer mod syd (1946 af arkitekt C.F. Møller); 5. Eforboligen og Kollegium 7 (1949 og 1950 af C.F. Møller); 6. Tandlægeskolens østre fløj (1961 af arkitekt C.F. Møller); 7. Bogtårnet (1963 af arkitekt C.F. Møller); 8. Administrationsbygningen, Stakladen og Studenterbygningen med pladsen herimellem samt de underjordiske forbindelsesgange (1964 af arkitekt C.F. Møller); 9. Institut for Matematiks hovedfløj, tværføj og auditorium samt det østvendte gårdrum (1964 af arkitekterne David Birnbaum og Henning Jensen, C.F. Møllers Tegnestue).*

Foreslået af Landsforeningen for Bygnings- og Landskabskultur.

Fredningen af Havneadministrationen, Nordre Toldbod 7-11, København, Københavns Kommune blev i 2021 bl.a. udvidet med denne havnekran. (Foto: Vibe Ødegaard).

FREDNINGSUDVIDELSER

2019*

Viborg Katedralskole, Gammel Skivevej 2, Viborg Kommune.

Fredningsomfang: *De fire fløje med to udløberfløje i syd og to i nord (1920-26 af Hack Kampmann). F. 1987.*

Udvidet med: *De umiddelbare omgivelser afgrænset på ydersiden af de omgivende lindealléer, herunder skolegården imellem de tre fløje og kolonnaden, gårdene mellem udløberfløjene mod nord og syd, stisystemet i alléerne, trapper, den høje støttemur med aksialt trappeanlæg, niches og murdetaljer, de to boldbaner mod nord og syd samt stensætninger og volde (1926 af G. N. Brandt).*

Frisegade 43, Guldborgsund Kommune.

Fredningsomfang: *Bindingsværksforhuset (1761) med det gamle pakhus bagved (1845-46). F. 1945.*

Udvidet med: *Stenbelægningen mellem bygningerne.*

Nyholm, Henrik Gerners Plads 1, Københavns Kommune. *Drøftelser over muligheder og metoder for fredningsudvidelse.*

2020

Nyholm, Henrik Gerners Plads 1, Københavns Kommune.

Fredningsomfang på Nyholm: *Vestre Takkelagehus, østre del og vestre del (1729 af Olaus Judichær), Østre Takkelagehus (1729 af Olaus Judichær), Kontorbygningen i forlængelse af Østre Takkelagehus (1801 af Boye Magens), Spanteloftsbygningen (1742-43 af J.G. Kreysig og S. Sørensen), Plan-bygningen (1763-64 af Philip de Lange), Mastekranen (1748-51 af Philip de Lange), Hovedvagten (1744-45 af Philip de Lange), Marinekasernebygningen (1908-10 af V. Birkmand), Pavillonbygningen (1908-10 af V. Birkmand), Arresthuset (1890 af C.T. Andersen), Schrødersee's monument på Batteriet Sixtus (1797-99 af C.F. Harsdorff). F. 1918 ff.*

Udvidet med: *Torpedobådsskuret (1879 af C. Keyper m.fl.), Søminevæsenets Værksted (1878-94 af C.T. Andersen m.fl.), Søminevæsenets Kontorbygning (1887 af C.T. Andersen m.fl.), Torpedobådskamrene og Torpedomagasinet (nord- og østlængde 1910 af Olaf Schmidth, sydlængde 1931 af Chr. Orlík) samt Torpedoværkstedet med tilhørende beskyttelsesrum mod øst og depotskure af beton mod vest (1938, udv. 1954 af Jens Klok) samt Velfærdsbygningen (1938 af Jens Klok), Ubådsbygningen (1915 af Olaf Schmidth), Søværnets Officersskole med beskyttelsesrum og cykelskure (1939 af Jens Klok), Vagt- og vaskebygning (1938 af Jens Klok) på Elefanten, alle bygningers nære omgivelser herunder bolværker og kajer, beplantninger, elskabe, hydranter, fortøjningspæle mv. samt ankeret fra orlogsskibet Dannebrog (1692) opsat på Arresthusets nordmur og monumentet til minde om Slaget på Reden (1902 af Thorvald Bindesbøll).*

Havneadministrationen, Nordre Toldbod 7-11, Københavns Kommune.

Fredningsomfang: *Administrationsbygningen (1868 af Vilhelm Dahlerup og Frederik Böttger, forhøjet 1939-40 af Einar Madvig). F. 1979.*

Udvidet med: *To portvagtbygninger, gitterværk med hovedport (1869 af Vilhelm Dahlerup og Frederik Böttger; skulpturer 1870 af C.C. Peters) samt tre havnekraner (1848; 2. halvdel af 1800-tallet; 1. halvdel af 1900-tallet).*

* Synets første møde var den 7. november 2019.

2021

Studsgade 33, Aarhus Kommune.

Fredningsomfang: *Forhuset og baghuset (1847) samt fabriksbygningen (1893 for Århus Dampvæveri. F. 1972 ff.*

Udvidet med: *Skorstenen ved baghusets sydgavl samt alle pigstens- og brostensbelægninger på matr.nr. 981.*

Nyboder, Delfingade m.fl., Københavns Kommune.

Fredningsomfang: *Delfingade 2-56, Elsdrygade 1-49, Fredericiagade 54-74, Gammelvagt 2-6, Gernersgade 2-18, Haregade 1-22, Hjertensfrydsgade 1-17, Krokodillegade 2-22, Olfert Fischersgade 19-43, Sankt Paulsgade 18-40, Store Kongensgade 107-151, Suensonsgade 1-52, 54, 56, 58, 60, 62, 64 og 66, Svanegade 1-25 Tigergade 1-14, Vildandegade 1-12: de gule toetages længer (1631-48, ombyggede fra enetages huse og for størstepartens vedkommende nybyggede ca. 1750 og 1785-95). Sankt Paulsgade 20-40; enetages længe (1631-48, formentlig af Hans II van Steenwinckel og Leonhard Blasius). Den gamle Vagt (1787 af Peter Meyn). F. 1918. Haregade 23-35 (fortløbende numre) samt Kronprinsessegade 80, Gernersgade 24-46 (lige numre) samt Kronprinsessegade 78, Gernersgade 15-33 (ulige numre) samt Sankt Pauls Plads 12 og Borbergade 107, Rævegade 1-10 (fortløbende numre) samt Sankt Pauls Plads 10 og Borbergade 105, Rævegade 11-20 (fortløbende numre) samt Sankt Pauls Plads 8 og Borbergade 103, Sankt Paulsgade 13-33 (ulige numre) samt Sankt Pauls Plads 4 og Borbergade 99, Olfert Fischersgade 14-34 (lige numre) samt Sankt Pauls Plads 2 og Borbergade 97. Udv. 2006.*

Udvidet med: *Det omgivende areal afgrænset af gaderne: Gernersgade, Borbergade, Haregade, Kronprinsessegade, Suensonsgade, Rigensgade, Østervoldgade, Store Kongensgade og den enetages stok: Sankt Pauls Plads 6 og Sankt Paulsgade 20-34 med tilhørende gade- og gårdrum samt arealet omkring de fire stokke afgrænset af Olfert Fischers Gade, Gammelvagt, Fredericiagade og Borbergade.*

2022

-

2023#

Bies Bryggeri, Adelgade 26, Mariagerfjord Kommune.

Fredningsomfang: *Forhuset med sidehus i nord (1859), dets forlængelse (1851, forhøjet 1854 og 1857), maltgøreribygningen i den forreste gårds vestende (1851) og halvtagsbygningerne mod syd (1851, forhøjet i 1890'erne), tapperi- og lagerbygninger bag maltgøreribygningen (1901 og 1904), de nord for beliggende gær- og lagerkælderbygninger (1867, udvidet 1882 og 1893) samt ishuse (ca. 1800) og lysthuset i haven, endvidere de brolagte gårdspladser og prydhaven inkl. tjørne- og bøgehække mod sydvest og nord-vest. F. 1986.*

Udvidet med: *Tidligere køkkenhave og græsningsarealer.*

Synets sidste møde var den 21. september 2023, grundet beskikkelsesperiodens udløb 30. september 2023

Fredningen af Studsgade 33, Aarhus, Aarhus Kommune blev i 2022 udvidet med skorstenen til det tidligere dampvæveri samt alle pigstens- og brostensbelægninger. (Foto: Mia Kroer Ræbild).

FREDNING SOPHÆVELSER

2019*

-

2020

Toftager, Surhavevej 24, Vejen Kommune.

Fredningsomfang: *Hovedbygningen (ca. 1860) og den trelængede avlsgård (af Peder Holden Hansen) samt den brolagte gårdsplads. F. 1979.*

Fredning opretholdt.

2021

Højgård, Højgårdsvej 27, Svendborg Kommune.

Fredningsomfang: *Gårdens stuehus og dermed sammenbygget ladebygning (ca. 1800). F. 1992.*

Fredning opretholdt.

2022

Rønne Redningsstation, Fiskerivej 8, Rønne, Bornholms Regionskommune.

Fredningsomfang: *Redningsstationen (1929). F. 1998.*

Gothersgade 89, Rosenborg Kvarter, Københavns Kommune.

Fredningsomfang: *Forhuset (1729-32) og det hermed sammenbyggede sidehus. F. 1976.*

Fornyset høring pga. sagsbehandlingsfejl.

Hjermitslevgård, Lærkevej 21, Brønderslev Kommune.

Fredningsomfang: *Borggårdens vestre stuehus (ca. 1575-1600), den søndre bindingsværksslænge (ca. 1650-1700) og den østre hovedbygning (1883). F. 1918. Udv. 1989.*

Fredning opretholdt.

2023#

N.E. Balles Barndomshjem, Vestenskov Kirkevej 4, Lolland Kommune.

Fredningsomfang: *Beboelseshuset og den dermed sammenbyggede udhuslænge (beg. af 1700-tallet). F. 1985.*

Klingebackgård, Tørskindvej 95, Vejle Kommune.

Fredningsomfang: *Det fritliggende stuehus (ca. 1860), de tre sammenbyggede avlslængder (1827 og 1894), det på staldens østside tilbyggede roehus, motorhuset ved ladens sydside samt den brolagte gårdsplads. F. 2008.*

Fredning opretholdt.

Den tidl. herredsfogedbolig, Sandagervej 49, Jammerbugt Kommune.

Fredningsomfang: *Den tidligere herredsfogedbolig (1909 af Hother Paludan). F. 2008.*

Fredning opretholdt.

Gothersgade 89, Rosenborg Kvarter, Københavns Kommune.

Fredningsomfang: *Forhuset (1729-32) og det hermed sammenbyggede sidehus. F. 1976*

* Synets første møde var den 7. november 2019.

Synets sidste møde var den 21. september 2023, grundet beskikkelsesperiodens udløb 30. september 2023

DELVISE FREDNINGSSOPHÆVELSER

2019*

-

2020

Lorry, Allégade 5-11, (affr. 7-11), Frederiksberg Kommune.
Fredningsomfang: *Husrækken mod Allégade 5-11. F. 1978.*
Ophævelse af: *Forhusene 7-11.*

2021

Sankt Peders Kirkeplads 3 og Kirkestræde 3, Næstved Kommune.
Fredningsomfang: *Forhuset med sidehus (1606) og det fritliggende sidehus i gården (ca. 1575). F. 1919. Udv. 1986.*
Ophævelse af: *Det fritliggende sidehus i gården.*

Dorf Vandmølle og Dorf Møllegård, Storskovvej 39, Brønderslev Kommune.
Fredningsomfang: *Vandmøllen (1800-tallet) og møllegården bestående af stuehuset (1925), kostalden, heste- og svinestalden, laden (1914-25), det fritliggende hønsehus, motorhuset samt den pigstensbelagte gårdsplads. F. 1999.*
Ophævelse af: *Det fritliggende hønsehus.*

2022

-

2023#

Albæk, Hjortholmvej 4, Rebild Kommune.
Fredningsomfang: *Det trelængede anlæg bestående af stuehus (ca. 1750, ombygget 1800 og senere, senest 1961-62) og de to tidl. staldlænger (ca. 1850 og senere) samt de fire lindetræer på gårdspladsen foran stuehuset. F. 1990.*
Forslag om ophævelse af: *De fire lindetræer på gårdspladsen.*
Fredning opretholdt.

Besigtigelsesture giver synet mulighed for at se nærmere på restaureringer af fredede bygninger og potentielle nyfredninger - og ikke mindst gå i dialog med de fredede bygningers ejere. Her besøger synet Familien Jensens Gård i Korup, Odense Kommune. (Foto: Michael Nørskov)

S 7 A

I 2020 blev Det Særlige Bygningssyn i alt forelagt 351 sager til § 7 a, hvoraf Slots- og Kulturstyrelsen har udpeget 304 sager til § 7 a.

I 2022 blev Det Særlige Bygningssyn forelagt 2 sager til § 7 a, der begge herefter blev udpeget af Slots- og Kulturstyrelsen.

I 2023 blev Det Særlige Bygningssyn forelagt 2 sager til § 7 a, der begge herefter blev udpeget af Slots- og Kulturstyrelsen.

FREDNINGSSTRATEGI

Det Særlige Bygningssyn har sammen med medarbejdere fra Slots- og Kulturstyrelsen i 2021-22 udarbejdet en fredningsstrategi: "De fredede bygninger skal fortælle Danmarks historie – strategi for prioritering af bygningsfredningen 2022".

Det Særlige Bygningssyns Fredningsstrategi blev præsenteret ved et seminar den 22. november 2022.

Link til Det Særlige Bygningssyns fredningsstrategi: https://slks.dk/fileadmin/user_upload/SLKS/Omraader/Kulturarv/Bygningsfredning/Fredede_bygninger/Det_Saerlige_Bygningssyn_-_Strategi_2022_-_Skaerm.pdf (slks.dk)

DET SÆRLIGE BYGNINGSSYNS ÅRLIGE BESIGTIGELSESTUR

2019 Aflyst pga. sen udpegning af Synet.

2020 Aflyst pga. Covid-19.

2021

25.-26. august - Midtjylland

Tema: "Velfærdssamfundets bygninger"

Aarhus Universitet, Danmarks Radio, Gellerupparken, Skjoldhøjkollegiet, parcelhuskvarteret Skjoldhøjparken, Glasalstrup, almene boliger på Uffesvej, Aarhus Cyklebane, Entreprenørskolen, Scanticon og Odder Rådhus.

2022

31. august - 1. september - Nordjylland

Tema: "Nødlidende bygninger"

De Danske Spritfabrikker, Børglum Kloster, Hjermitslevgård, Ørslev Kloster, Lerkenfeldt og Kokkedal.

2023 -

3.- 4. maj - Fyn

Tema: "Genrejsning af nødlidende bygninger"

Kirkehøjgaard, Horne Kirke, Hvidkilde, siloer på Svendborg havn, Fabers Fabrikker, Carl Nielsen Skolen, Familien Jensens Gård, byvandring i Odense omkring den nedlagte Thomas B. Thriges Gade, Det Adelige Jomfrukloster, Blangstedgård, Nyborg Slot og Nyborg Bibliotek.

BYGNINGSSYNETS MEDLEMMER

Udpeget for perioden 1. oktober 2019 – 30. september 2023

1. Udviklingschef, ph.d., formand, Jens Toftgaard
- indstillet af Kulturministeren og beskikket som formand for Det Særlige Bygningssyn
2. Arkitekt MAA Jens Andrew Baumann
- indstillet af Akademisk Arkitektforening
3. Professor MSO, arkitekt MAA Nicolai Bo Andersen
- indstillet af Arkitektskolen Aarhus og Det Kongelige Akademi - Arkitektur, Design, Konservering i fællesskab
4. Arkitekt MAA Gemma Lalanda¹
- indstillet af Det Kongelige Akademi for de Skønne Kunster, Akademiraadet
5. Museumsinspektør Mette Slynghborg
indstillet af Museumsudvalget for Kulturhistorie under Slots- og Kulturstyrelsen²
6. Dr.phil., seniorforsker Ulla Kjær
- indstillet af Nationalmuseet
7. Stadsarkitekt, klimachef, arkitekt MAA Lisbet Wolters
- indstillet af Dansk Byplanlaboratorium
8. Arkitekt MAA Sara Aasted Paarup
- indstillet af Miljøministeriet
9. Arkitekt MAA Peter Hee
- indstillet af Landsforeningen for Bygnings- og Landskabskultur
10. Administrationschef Thomas Garth-Grüner
- indstillet af Bygnings Frednings Foreningen
11. Landskabsarkitekt MDL Jens Hendeliowitz³
- indstillet af Danske Landskabsarkitekter
12. Arkitekt MAA Thina Wallin Jensen
indstillet af Kommunernes Landsforening
13. Museumschef Frank Allan Rasmussen
indstillet af Organisationen Danske Museer

Det Særlige Bygningssyn på tur til Nordjylland 1. september 2022.

¹ Udtrådt af Det Særlige Bygningssyn pr. 1.1.2023.

² Pr. 1.12.2021 skiftet navn til Slots- og Kulturstyrelsens museumsråd.

³ Udtrådt af Det Særlige Bygningssyn pr. 9.2.2023.

